Kaszëbi nad Bôłtã

Przodkowie Kaszëbôw mieszkelë na ôbënëdze midzë Ôdrą, Wisłą, Bôłtã i Notecą. Do IX stoleta pô narodzënim Chrystusa na te zemie wnazëłë słowiańszczi plemiona, jaczë wesztë w plac zbijacëch tu rëcłë Germanôw. Nie wiémë, czë te lëdzi miałë szudzënë jedną plemiënową organizacją, ale w X stoletim na ti ôbënëdze bëłë ju rozwitë trzë ôstradzëczi rządzenëgô – we Gdańsku, Kołbergu i na Wólinie. Mieszkańcowie tëch zemiów kół pôłowë tegô samégô stoletègô nie bëlë równak w sztënënie ôbronić sã przed krótkô wanągącym ôdostanënim sã pôd cërsk plemiônôw Pôlan z północë, chtërny rozbudowiwelë swéjie państwô.

Swiãtowit – pôgańszczi bôg słowiańszczëch plemiônôw, XVII stoletë, kôpiroft / Muzeum Westrzednégô Pomôrzégô w Słëpsku

Świętowit – pogański bóg plemion słowiańskich, XVII wiek, miedzioryt / Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Kaszubi nad Bałtykiem

Przodkowie Kaszubów zamieszkiwali obszar pomiędzy Odrą, Wisłą, Morzem Bałtyckim i Notecią. Do IX wieku naszej ery ziemie te zostały zasiedlone przez plemiona słowiańskie, które zastąpiły przebywających tu wcześniej Germanów. Nie wiemy, czy te ludy tworzyły jedną organizację plemienną, ale w X wieku na tym obszarze istniały już trzy rozwinięte ośrodki władzy – w Gdańsku, Kołobrzegu i na Wolinie. Mieszkańcy tych ziem około połowy tego samego stulecia nie byli jednak w stanie uchronić się przed krótkotrwałym uzależnieniem od rozbudowujących swe państwo plemion Polan z południa.

Pòmòrzanie – plemiona wedle mòrza

Pòmòrze to mést pòzwa, jaką dełë tim zemiòm sąsedzë z pòmiégò. Miała òznaczac krìj, jacz je kòl mòrza abò wedle mòrza. To òni któ pòzwelë plemiòna, co zëlë w tich stronach, Pòmòrzanama. Pierszi rìz w pòłowie X stolata ta zemia stała sã dzielã mòskòcràzpòjnègò sã państwa Mieszka I. Wìnenczas któ na gniezniònszim zjezdzie w 1000 rokù, włączëlë Pòmòrze w administracją Katolëcczegò Kòscoła, òsadzywającë biskùpstwò w Kòlbergù. Nowò wiara równiak nie dòstojała, a Pòmòrze wnet zòs stałò sã samòstójną.

Czeszczi kùpsz Wòjcech – jeden z pierszich katolëcczich misjonarzów, jaczi dzejalë na Pòmòrzim ju pòd kùrc X stolata, Aleksander Lesser, XIX stolatë, cichùnk / Nàrodnë Muzeum we Warszawie

Czeski duchowny Wojciech – jeden z pierwszych misjonarzy katolickich, działających na Pomorzu już u schyłku X wieku, Aleksander Lesser, XIX wiek, rysunek / Muzeum Narodowe w Warszawie

Pomorzanie – plemiona wzdłuż morza

Pomorze to najprawdopodobniej nazwa, którą nadali temu obszarowi sąsiedzi z południa. Miała oznaczać kraj położony przy morzu lub wzdłuż morza. To oni także nazwali plemiona zamieszkujące te tereny Pomorzanami. Po raz pierwszy w połowie X wieku ta ziemia stała się częścią rozrastającego się państwa Mieszka I. Wówczas też na zjeździe gnieźnieńskim w 1000 roku, włączono Pomorze w administrację Kościoła Katolickiego, ustanawiając biskupstwo w Kołobrzegu. Nowa wiara nie przyjęła się jednak, a Pomorze wkrótce ponownie się uniezależniło.

Książã Kaszëb

Pierszim panownikã, jaczi ôstôł pizwany kszôtłcã Kaszëb, bëł Bogùsłôw I z dinastie Gritfiôw. Rządza ta rządzëła ôdpadnym dzitã Pomôrzoga nôméń ôd XII stolata i zrzeszëła ze swójim państwã téż zemie na zdpôd ôd Ôdrë do ôstrowu Rugiã. Nimô że Pomôrskô nôpartno bronila sã przed najachërkama pôlszczégô kszôtca Bôlesława Krzëwoùstégô, kùńc kùńców zaczãła mu ulechac kôł 1120 roku. Rzìmnak wnet Gritfiô zërnelë przedmiôctwô niemieczczégô césarza, a pózni dérìszczégô krôla. Na skùtk cërków sąsadów w XII stolatim kùresze przijãlia sã na téch zemiach chrzescijaństwô wiara.

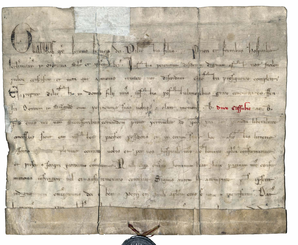

Bùlla papieża Grzegôrza IX dlô jaanmicziczégô zôkônu w Stargardze z pôdstrichnëlãm titlã kszôłbczégô kszôtca Bôgùsława I, 19 strëmiannika 1238 / Brandenbùrszczé Krajewé Archiwù

Bulla papieża Grzegorza IX dla zakonu joannitów w Stargardzie z zaznaczoną tytulaturą kaszubskiego księcia Boguslawa I, 19 marca 1238 / Brandenburgisches Landeshauptarchiv

Książę Kaszub

Pierwszym władcą, który określony został jako książę Kaszub, był Bogusław I z dynastii Gryfitów. Ród ten sprawował władzę nad zachodnią częścią Pomorza przynajmniej od XII wieku i przyłączył do swego państwa także ziemie leżące na zachód od Odry po wyspę Rugię. Mimo że Pomorze wytrwale odpierało najazdy księcia Polski Bolesława Krzywoustego, ostatecznie zostało przez niego podporządkowane około 1120 roku. Wkrótce potem Gryfici uznali jednak zwierzchnictwo cesarza niemieckiego, a później króla duńskiego. W wyniku wpływów sąsiadów w XII wieku ostatecznie na tych ziemiach przyjęła się wiara chrześcijańska.

Gdańszczi książta

Książtë Gdańszczégô Pomôrza z dinastie Sobiësławicziw ùd XII stolata czpôdnił jakno przedsiôtkowim piastowczczi kszôłtczac na ô zem. Zwiãzkowë sã przez nich ùd ôdsëd piłczatk panowczkiw w XIII stolatim dało możliwôsë mënùwë dinastie na swobôrnë samostënjégô kszôtca. Mocëlwój II – ôstëny z dinastie Sobiësławiczów – ni mogącë zrëpacnëgô zlecënkù, w 1282 roku podpisał w Kùjnie z kszôtcã Przemësłë II dogôdënk, na skùtk jacegô pô jegô ùmerczë gdańszczë kszôtbel stałë sã dzelë zemiów, jaczë ùtchnął wëdzëpitacznëj kùdzu, kszôtë przez to ùzôs kùńczac ùstanowiã.

Swëdnjëpôk zwany Wëldzëm z dinastie Sobiësławiczów, jaczi ùd 1227 roku mianowôł sã pómorsczim kszôtã, 1748, kùpsrzë / Muzeum Westrzednégô Pomôrzégô w Słëpsku

Książęta gdańscy

Książęta Pomorza Gdańskiego z dynastii Sobiesławiczów od XII wieku sprawowali władzę nieprzerwanie książąt piastowskich na tym terenie. Zwierzchnictwo nad przez nich z wytrwałe książąt polskich w XIII wieku umożliwiło założenie dynastii sławiczów niezależnego księstwa. Mściwój II – ostatni z dynastii Sobiesławiczów – na mocy mysliborskiego rozejmu, w 1282 roku zawarł w Kępnie z książętami Przemysłem II układ, w wyniku którego po jego śmierci gdańskie księstwo wszystkie w obręb ziem wielkopolskiego księcia, tym samym ostatecznie kończąc autonomię.

Sarcofagnik zwany Wëldzëm z dynastii Sobiesławiczów, od 1227 roku tytułujący się pomeranim kszôtcem, 1748, mieszczący / Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku

Pòdbicé

**Dlô pôłcziégô kszôłca Bôlesława Krzëwôùstégô Pômôrzë bëło ślédnym mòżliwym czerënką rozszerzeniô i zmocznieniô państwa. Nôpierzënë prowadzoné przez niegô bôłczë skùtczëłë są dopasërczeniem Wschôdnégô Pômôrzô (Gdańszczégô) do pôłczégô państwa w 1119 roku, a jegô zôpodnégô partu rządzonégô przez mółkową dinastiô Griffiów – czile łat pôzni. Krzëwùcë wiedzëł, że nôlepszim ôrtã zrzeszeniô Pômôrzczë z Pôłską bâdzie jô chrisztianizacjô. Na tô minął dôł są wësłóny przez niegô Ôtô z Bambergù, chtôren usadzył na Pômôrzu pierszë rzëmsko-katolëczké parafie. Zôpadné Pômôrzë bëło równak ùbëdną, jaką chcëł dobëć tak niemieczë kszôłta i margrabiowie, jak i Dërkowie. Piastowie wnetka oprzestelë nad nim panowac.

Bôleslôw III dobiwô Biôłogardë na Pômôrzim, Léonôrd Chodzkô, 1835–1836, cèchùnk / *Państwowé Archiwùm w Koszalënie*

Bolesław III zdobywa Biołogard na Pomorzu, Leonard Chodzko, 1835–1836, rycina / Archiwum Państwowe w Koszalinie

Podbój

Dla księcia połskiego Bolesława Krzywoustego Pomorze było ostatnim możliwym kierunkiem ekspansji i wzmocnienia państwa. Konsekwentnie prowadzone przez niego walki ostatecznie zaowocowały przyłączeniem Pomorza Wschodniego (Gdańskiego) do państwa połskiego w 1119 roku, a jego zachodniej części władanej przez lokalną dynastię Gryffiów – kilka lat później. Krzywousty wiedział, że najlepszym sposobem związania Pomorza z Polską będzie jego chrystianizacja. Tej miął podjął się wysłany przez niego Otto z Bamberga, który założył na Pomorzu pierwsze rzymsko-katolickie parafie. Pomorze Zachodnie było jednak terenem zainteresowań i przedmiotem ekspansji zarówno niemieckich książąt i margrabiów, jak i Duńczyków. Piastowie wkrótce utracili nad nim kontrolę.

Zrzeszenie Pômôrzô z Pôłczim Krôlestwą

Wôłdzgôdzicë kszôłta z dinastie Piastôw – Przemisł II – ògłosił dla sparëczaniô dzwnëch piastowsczich zemiów. Dzôłanié ma przez gèlatczégô kszôłta Mszëslawa II wschôdnopômorsczich zemiów zmocnënô jegô ùrządzë i bezstrëwnëk kùrsuszczą na krôlô Pôłczë w 1295 rokù. Wrócëło to do jôzëkô Pôłczë Krôlestwë jak wësz jak dwaszë latsch lat jegô rządzë. Pôłskô pôłitika rzeczënë Pômôrzë z Pôłską nie wëtrzëmô sã Brandenburczëków z ùżądu. Tu gadz ùrc, chcącë dopartczëc Pômôrzë do swojich zemiów, zabił w 1296 roku Przemisła. Tã przeprzaszë mót ùdzejgc Jakùb Kaszëba.

Śnùrc: Przemisłowa. Mùrczësztwë Przemisła II w Rogòźnie, Wójcech Gersón, 1881, ùłój na płótnie / Nôrodnë Mùzejùm we Warszawie

Zjednoczenie Pomorza z Królestwem Polskim

Wielkopolski książę z dynastii Piastów – Przemysł II – dążył do zjednoczenia dawnych ziem piastowskich. Przekazanie mu przez księcia gdańskiego Mściwoja II wschodniopomorskich ziem znacznie wzmocniło jego pozycję i doprowadziło do jego koronacji na króla Polski w 1295 roku. Wkrótce po Krzysztofie Polska po ponad dwuszu latach jego rządów. Polska polityka integracji Pomorza z resztą kraju budziła obawy Brandenburczyków z zachodu. Najpewniej to oni, chcąc doprowadzić do przyłączenia Pomorza do swoich ziem, zamordowali w 1296 roku Przemysła. Zbrodni tej miał dokonać Jakub Kaszuba.

Śnùrc: Przemysłowa. Zdobjczë Przemysła II w Bogatni, Wojciech Gerson, 1881, ùłój na płótnie / Muzeum Narodowe w Warszawie

Niemiecczi sąsedzë

Tak Grifiol, jak i Subislawice zaczäłë wnoźłnä niemiecczich kólonistów w miastach i na wsë. Dzäka temu mógłë zagłopodarać słóchającë jima zemie i rozwijac mółowa gópódarká, rarszącë jë z rónkama zópadny Europë. Wespód z rostä znaczënka niemiecczich kólonistów a téż stojënë dëchówních zmiészënë są wóznota kaszëbsczi kulturë. Kaszëbscë jiżëłk sztwórë są pódkrëtny wedle niemczënë i łacënë. Corże mésci bëł téż znaczënk samich Kaszëbów. Wiele razy mi mógłë ónë kórzëstać w całoczë z gardowëgë prawa, co nie dówało jima móżëłwótë prowadzenë wólnégó gópódarczégó dzejanió w miesce abó wëzwëskiwanió wełownégó prawa.

Niemiecczi kólonisczë w Wschódny Europie w *Zitzradle Sosczim* – spisënka zwëczajowëch prawów z dóbrót Saksonie, kóle 1300 (zdzëlikë) / Universytecká Biblioteka w Heidelbergù

Osadnicy niemieccy w Europie Wschodniej w *Zwierciadle Saskim* – spisie praw zwyczajowych z terenu Saksonii, ok. 1300 (fragment) / Universitätsbibliothek Heidelberg

Niemieccy sąsiedzi

Zarówno Gryfici, jak i Sobislawice rozpoczęli akcję osadzania kolonistów niemieckich w miastach oraz na wsi. Tym samym zagospodarowywali podległe im ziemie oraz rozwijali lokalną gospodarkę, wciąż ją z rynkami zachodniej Europy. Wraz ze wzrostem znaczenia niemieckich kolonistów oraz pozycji osób duchownych malała rola kultury kaszubskiej. Język kaszubski stawał się podrzędny wobec niemczyzny i łaciny. Malało również znaczenie samych Kaszubów. Często nie mogli oni korzystać w pełni z prawa miejskiego, co uniemożliwiało im prowadzenie wolnej działalności gospodarczej w mieście czy korzystanie z prawa wyborczego.

W zëłkonnym państwie

**Stojëna Kaszëbów mnockupäcëch we wschódnjim dzelu Pómórzë zaczënë są zmienë po przejmëwënë przënë w serë w 1308 roku przez krzëżówczë zókón. Krzëżówczë zmocnënë akcję zosadzënë kólonistów z Niemczë – ód ta czasu coraz czëkënënë sąsadów Kaszëbów, chtërny ókrënë nowëch techników ókrëtkovë zmënë wprowadzëłë któ wnetë zdëtkovno do gospodarczë. Kaszëbscë krzëżówczë zwdzëkë dzäka zdzënënëmë partowa ulc nowëczasnëch zómków, a mnóta – nowë ustóna zwënny zhetmëczënë prawë. Kaszëbi tak jak Niemczë mógłë ókrutnëch zómków zdëkovnë tak w rëgachënkach na pógranicë Litwë, jak i w prowadzënënch przez Krzëżówków wojnach. Dlóc téż Pómórzanowie w ótbany lëtwë pód Grunwaldë łóbëłowë jë jich stanës.

Wëdzëł Wën we Gdańsku, jacë pochódzë z krzëżaczëgë czasù, je symbólë rozwëju Gdańska w XIV stolatim. 16B7, cëchënk z kronicë Reinhóda Curëczëgë i MKPPAR we Wejrowie

W państwie zakonnym

Sytuacja mieszkających we wschodniej części Pomorza Kaszubów zmieniła się znacznie po opanowaniu tej ziemi w 1308 roku przez zakon krzyżacki. Krzyżacy zainicjowali akcję osiedlenia kolonistów z Niemiec – od tego momentu coraz częściejszych sąsiadów Kaszubów, którzy przyci nowych technik uprawy ziemi wprowadzili liczne usprawnienia do gospodarki. Krzyżacy kaszubski szybki dzięki pomocy zakonnemu (oraz nowoczesnych zamków, a miasta – nowy ustrój zwany prawem chełmińskim. Kaszubi tak jak Niemcy byli zobowiązani do stawienia zakonowi ochrony w najeździe na pogranicza Litwy, jak i w licznych przez Krzyżaków wojnach. Dlatego też charagowie pomorskie w stylowej łódzie pod Grunwaldem walczyły z ich łodzią.

Wielki Młyn w Gdańsku, pochodzący z czasów krzyżackich, jest symbolem rozwoju Gdańska w XIV wieku. 16B7, rycina z kronki Reinholda Curickiego i MPPAR w Wejherowie

W drodze na wschód

**Baro chłonni rost lśdztwa zópadny Europê w XII i XIII stolatim brzadowôt brlêkwnotą szókanió nowógó rólmu do zócô. Na skùtk tergô niemieczzi wnsznîcit przanzlił Labâ i zaczáłô kilòmòjnosc zemie Sclowlanzów na wschòdzô. Z pómòcą mółowlech panownikôw na Pomórzu udostòjwelê apartné prawa w miastach i mógłê zakładac nowé sedlêszcza. Kupcowie ùrganizowelê sâ w przesze – zletczlwiajcé handel i prowadzenie mìdzênbrôdny polìtcjô. Nówkùsz znaczânk westrzód nich miała Hanza, w jaczi bêłê tëż pomòrznczé miasta, taczé jak: Szczecëno, Kolberg, Darłowô, Gdańsk i Torń.

Gdańsk w XVII stoletim, Wójcech Gersòn, 1865, ôléj na płótnie /
Nârodnë Muzeùm w Poznaniim

Gdańsk w XVII wieku, Wojciech Gerson, 1865, olej na płótnie /
Muzeum Narodowe w Poznaniu

W drodze na wschód

Gwałtowny wzrost populacji zachodniej Europy w XII i XIII wieku skutkował potrzebą poszukiwania nowych przestrzeni do życia. W rezultacie osadnicy niemieccy przekroczyli Łabę i zaczęli się osiedlać na terenach Słowian na wschodzie. Przy wsparciu lokalnych władców na Pomorzu uzyskiwali przywileje w miastach oraz mogli zakładać nowe osady. Kupcy organizowali się w związki – ułatwiające handel i prowadzenie polityki międzynarodowej. Najbardziej wpływowym z nich była Hanza, do której należały również takie pomorskie miasta, jak: Szczecin, Kołobrzeg, Darłowo, Gdańsk i Toruń.

Krzëżaczczé podhice

**Mlòwel sloètë na Wschôdnym Pomòrzim czësło latë prezdm nowin pòlùczim panowànôm. Bôsôga Swiôtoba, jaczi ad Wschodnjô i dosnôł pòczestnetô czësłzów we Gdańsku, w 1308 roku zawzetë na pùmòc Brandenburczâkòw, ùdał mògôł dac ze radë z nowim rządą, Bogùsza – zamòmowànym przez pòlùczégò kùpìca Wlodzëslava Loczetka. Zawzetnëk przez Bogùsza, na mètrok przekôt Krzësłôd, chtërny ùgrzbaczył dò wnim lat dz rozszerzeniô dzèrôd swójnjgô partiowe w Prùsach, nie tylo dodałô nad Brandenburczâkama, ale tëż spòmnoneń i ùpòlitë dzel Gdańska, zabijącë jegò nieczekùczim. Na wnet pòlitora zdzéła miasta, a z nim Gdańczczi Pomòrzë stałe sâ parëą partiowa krzëżaczégò zàkònu.

Krzësłôd, Daniel Chodowiecki, 1796, akwaforta / Nârodnë Muzeùm we Gdańsku

Krzyżacki podbój

Lokalne rody na Pomorzu Wschodnim stawały częsta w opozycji do nowych polskich władców. Rod Świętoba, mianowanych namiestnikami w Gdańsku przez Wacława II w 1308 roku wezwał na pomoc Brandenburczyków, aby zabezpieczyć wpływy nowego namiestnika, Bogusza – mianowanego przez polskiego króla Władysława Łokietka. Wezwani przez Bogusza, z zdobyczą przybyli Krzyżacy, którzy dążyć od lat do rozszerzenia terytoriów swojego partiowa w Prusach, nie tylko zdjęli Brandenburczyków, ale i opanowali oraz spalili część Gdańska, mordując jego mieszkańców. Na zbiór pólitora wieku miasta, a z nim Pomorza Gdańskie weszło w skład państwa zakonu krzyżackiego.

Krzyżacy, Daniel Chodowiecki, 1796, akwaforta / Muzeum Narodowe w Gdańsku

W biôtce ò aùtonomiã

**Sztrëd mistë mieszkańcamа Prës i krzëżaczcziм zôkònã mënë swéj zôczątk w coraz górszi gìspodarczi stëjëznie zôkònnégò państwa od początkù XV stolata. Zaczkòdë krzëżtëków na skùtk wójnów z Pòlską zmùszëlë jich do zwiększenë podatków kładënëch na mieszkańców Gdańsczégò Pòmòrzégò, a tëż do ògrańczenëò wòlnotë handlu z pòlszczima zemiama. Prëczënë stanë – rëcerze i przedstôwczowie gërdów – w rozwijający sã bôitce sôikaë pòmòcë tak niemieczégò cësarza, jak i pòlszczégò krola. Dopiérze wójna z zôkònã skùńczëła sã pòdsãmin Prës Pòlsce i ùdostanim wiełnëch prawów, w tim szeroczi aùtonomie Krôlewczich Prës ze swéjim sejmikã i prawã indigenatu – regã, wedle jaczi mësłowë ùrzãdë mògą trzëmac leno miestny kłdze.

Herbã przëłączonégò do Pòlszczi w 1466 rokù dzeła zôkònnégò państwa – Krôlewczich Prësów stôł sã czôrny òrzeł, z kùrùną na szëji ë miecza w rące / Muzeum Gdańska (pd. Ewa Grëdą)

Herbem przyłączonej do Polski w 1466 roku części państwa zakonnego – Prus Królewskich stał się czarny orzeł, z koroną na szyi oraz mieczem w ręce / Muzeum Gdańska (fot. Ewa Gręda)

W batalii o autonomię

Spór pomiędzy mieszkańcami Prus i zakonem krzyżackim swoją przyczynę miał w pogarszającej się kondycji gospodarczej państwa zakonnego od początku XV wieku. Straty krzyżaków poniesione w wyniku wojen z Polską spowodowały podwyższenie podatków nakładanych przez nich na mieszkańców Pomorza Gdańskiego oraz ograniczenie handlu z ziemiami polskimi. Stany pruskie – rycerze i przedstawiciele miast – w narastającym konflikcie poszukiwały wsparcia zarówno u cesarza niemieckiego, jak i u polskiego króla. Dopiero wojna z zakonem zakończyła się poddaniem Prus Polsce i uzyskaniem licznych przywilejów, w tym szerokiej autonomii Prus Królewskich z własnym sejmikiem oraz prawem indygenatu – zasadą, według której lokalne urzędy mogą piastować wyłącznie ludzie miejscowi.

Królewsczé Prësë

Dlë Kazdmierza Jagelłończika – króla Pólszczi – sprawë Gdańszczégò Pómòrzô rządzonégò przez królëszczi zákón bëlë wiele mni wëżnë jak bënowë sztridë z pólszczima wódżórządzcama abò spërcz z Litwą. Dlëtë bez wëdżëtich chłëzów prójżimnaj ën prosëł ë pómòc dlë pówstanëë, jaczë bëło richtowòne przez mieszczënów i rícerzów z Prëszów. Dopiérze zagwëznënënë, że pënëdzë na të wójnë, zwënë pózni trzënóscëetna, pódë przëdno z kasë prëczëch gerdów, sprawëła, że król zrzeczył dzël Prëszów, pózewódnich pózni Królewszczima Prësama, do Körunë. Z dzëëlika ti ùbënëdë, na jaczim mieszkało nówcy Kaszëbów, óstało wëapartitionë pómòrczë wójewództwo.

Pócztowë marka na wësër zrzeczenë Gdańszczégò Pómòrzégò z Pólszką, 1954 / Muzeum Gdańska

Znaczek pocztowy upamiętniający przyłączenie Pomorza Gdańskiego do Polski, 1954 / Muzeum Gdańska

Prusy Królewskie

Dla Kazimierza Jagiellończyka – króla Polski – sprawy Pomorza Gdańskiego zajętego przez zakon krzyżacki były o wiele mniej istotne niż konflikty wewnętrzne z polskim możnowładztwem czy spory z Litwą. Stąd z pewną rezerwą przyjął on prośbę o wsparcie powstania, które było przygotowywane przez mieszczan i rycerstwo Prus. Dopiero gwarancja finansowania tej wojny, zwanej potem trzynastoletnią, głównie z kiesy miast pruskich, sprawiła, że król przyłączył część Prus, nazwaną później Prusami Królewskimi, do Korony. Z fragmentu tego terytorium, najliczniej zamieszkanego przez Kaszubów, wydzielono województwo pomorskie.

Refòrmacjô i ji skùtczi

Doje reformacje Mârcëna Lutra ogłoszoné w 1517 roku chùtko zaczâłë przemikac na Pomôrzi i bôłë ôkcëno przëjëmoné przez jegô mieszkarczów. Prôwdac, westrzód Kaszëbôw na wschôdze nowô wiara nie ôbstojała na dłëżi, ale Grificë na Zôpadny Pomôrsce przëjëmnâłë protestanczë wëznanié za ùbrëzënô w całim kraju. Nowô wiara bëła przëczëną 30-lëtny wojnë – jëdny z nôbardzi tragedniëch cërzniawôw na Pomôrzim. Na skùtk wojnowëch dzejaniôw, mlszczotë i rabùnkôw zdzënâła wnet połôwa jegô lëdztwa. Do te ôbczas warania wojnë, w 1637 roku ùmarł kszënc Bôgùsłôw XIV – sëdny panowník z dinastie Griffitów. Przez to Pomôrszczë Kszënwô ôprzestałë jôistnec.

Ôpôna Crosa – sztoł ôbstëlëwëny bez pômôrszczégô kszënca Filipa I w 1554 roku, jaczi ukazeje dinastie saksoniskô i Griffitów ze stojącyma wkôł reformatorama, kôpiô z XIX stolata / Nârodnë Mùzeùm w Szczecënie

Opona Crosa – tkanina wykonana na zamówienie księcia pomorskiego Filipa I w 1554 roku, ukazująca dynastie saksońską i Gryfitów w otoczeniu reformatorów, kopia z XIX wieku (fragment) / Muzeum Narodowe w Szczecinie

Reformacja i jej skutki

Idee reformacji Marcina Lutra ogłoszone w 1517 roku szybko zaczęły przenikać na Pomorze i zyskiwać aprobatę jego mieszkańców. O ile wśród Kaszubów na wschodzie nowa wiara nie przyjęła się na dłużej, o tyle Gryfici na Pomorzu Zachodnim przyjęli wyznanie protestanckie jako obowiązujące w całym kraju. Nowa wiara była przyczyną wojny 30-letniej – jednego z najtraszniejszych kataklizmów na Pomorzu. Wskutek działań wojennych, zniszczeń i rabunków zginęła blisko połowa jego populacji. Ponadto w trakcie trwania tego konfliktu, w 1637 roku zmarł książę Bogusław XIV – ostatni władca z dynastii Gryfitów. Tym samym Księstwo Pomorskie przestało istnieć.

Szwédowie na Pòmòrzu

**Dlò Szwédczi Pòmòrskò w zagranicznej pòlitice dostała wikszégò znaczénkù na zòczątku XVII stolata. W dzeła béł to skùtk bòitczi ò szwédzką kòrùnã midzë pòlczim królã Zygmùntã III Wazą a òstòwiającymë w Szwédczi jinymë nòléżnikamë jegò ródzënë. Gdańszczë Pòmòrzë stało sã tej łączbą i rólmã, przez jaczë dòbëdwie starnë prowadzëlë swòje wojska, żebë dobëc naë proczëmnikã. Żeblë zwiksënc swòjã mòc na Bàlcie, skandinawszë państwò w 1630 rokù dołączëło sã do trzëdzesczlatny wójnë – wiòkszi bòitczi midzë protestanczczima krajama Niemieczzi Rzeszë a katolëkczima Habsbùrgama. Na spódlim westfalszczégò mira, jaczë kùńczył tã wójnã, Zëpadnë Pòmòrzë òstało podzëlòné midzë Szwédów (na zlpódë od Òdrë) i Brandenbùrgã (na wschód od Òdrë).

Król Szwédczi Gùstaw II Adolf ze swòjim wójską lòkczas lądowanii na òstrowie Ùznóm w 1630 roku, XIX stolatë, grafika zbiërënka / publicz�në domena

Król Szwecji Gustaw II Adolf ze swoim wojskiem podczas lądowania na wyspie Uznam w 1630 roku, XIX wiek, grafika (fragment) / domena publiczna

Szwedzi na Pomorzu

Dla Szwecji Pomorze w polityce zagranicznej nabrało większego znaczenia na początku XVII wieku. Po części było to wynikiem konfliktu o koronę szwedzką między królem polskim Zygmuntem III Wazą a pozostającymi w Szwecji innymi członkami jego rodu. Pomorze Gdańskie stało się zatem łącznikiem i przestrzenią, przez którą obie strony przetaczały swoje wojska, by pokonać przeciwnika. Aby zwiększyć swoje wpływy na Morzu Bałtyckim, skandynawskie państwo w 1630 roku przystąpiło do wojny trzydziestoletniej – wielkiego konfliktu między protestanckimi krajami Rzeszy Niemieckiej a katolickimi Habsburgami. Na mocy kończącego wojnę pokoju westfalskiego Pomorze Zachodnie podzielono pomiędzy Szwedów (na zachód od Odry) i Brandenburgię (na wschód od Odry).

Refòrmë w prësczim państwie

**Ùpadk Pòlczi Repùbliczi dlë Kaszëbów z Gdańsczégò Pòmòrzô zamòcził, że òd 1772 rokù stelë są pòddònymë króla Prësów (we Gdańsku dopiérze òd 1793 rokù. Nowô państwòwô praònëlëżnota dzôka reformòm głëczonym w XIX stolatim brzadowała stolemnymë spółëczno-nowimë i gwòsnoczowimë pòzmianamë westrzód Kaszëbów. Przede wszëtkczim kaszëbsczi gbùrzë dopiérze terô stelë są fùlprawnymë miéwczama òbrôbiòny zemi, kùnciétë są jich ùbrëòszczi wedle dwóru (czynsze, pòdatczi, szarwarczi) i Kòscoła, jaczégò majątk przejmnôło terô państwo. Wprowadzenie òbrazënny ùczëbë dzecy i chùtczë rozwój szkòlnëwë pò 1870 rokù wnet do nédzi zniknelë tòczeł z analfabetizmë.

Budink szkëlë w Gniewowie ë bannowiszacze w Pùckù,
pòczątk XX stolata, pòczatowô karta / MKPPiM we Wejrowie, Muzeum Pùczci Zemi

Budynek szkoły w Gniewowie oraz dworzec kolejowy w Pucku,
początek XX wieku, pocztówka / MPMKP w Wejherowie, Muzeum Ziemi Puckiej

Reformy w państwie pruskim

Upadek Rzeczypospolitej sprawił, że Kaszubi z Pomorza Gdańskiego stali się od 1772 roku poddanymi króla Prus (w Gdańsku dopiero od 1793 roku). Nowa przynależność państwowa dzięki reformom dokonanym w XIX wieku przyczyniła się do ogromnych zmian społecznych i własnościowych wśród Kaszubów. Po pierwsze kaszubscy gospodarze rolni dopiero teraz stali się pełnoprawnymi właścicielami uprawianej ziemi, ustawała również ich powinność wobec dworu (czynsze, daniny, państwowy czy Kościoła, którego dobra teraz przejęło państwo. Wprowadzenie obowiązkowego nauczania dzieci i szybki rozwój szkolnictwa po 1870 roku niemal zlikwidowały problem analfabetyzmu.

Królestwò Prës zmòcniwô sã

Odkądka na karce Europë pójawiło sã w 1701 roku Królestwò Prës jibijmającë swójjm terytorium téż Brandenburgijã, zgrôwało ono do rozszerzwiãnii swójch zemiów. Król Fridrik II dopartãcził do swójégò państwa w 1772 roku pólszczë Królewszczë Prësë, a w 1793 – téż Gdańsk i Torń. Do 1815 roku na skùtk stracënki Szwedów w napóléónszczich wójnach Prësë udostałë téż jich dzél Pómórszczi. Na taczi órt Kaszëbi nalezłë sã administracyjno na obëdnëze jednégò kraju. A jich zemia – Pomòrze – miała sã stac spikrzã niemieczatégò państwa, jaczë sibiwało sã coraz modërniëszë.

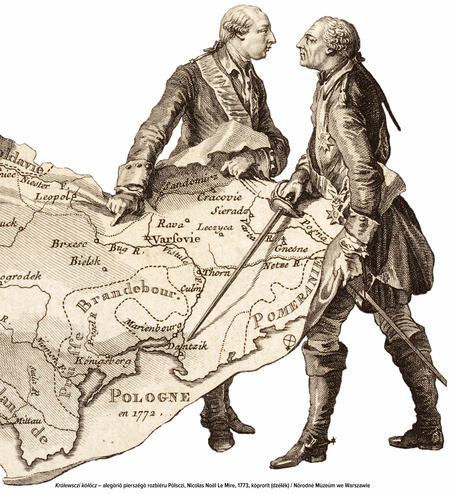

***Królewszczë kóléczë* – alegòrëô pierszégò rozbiéru Pólszczi, Nicolas Noël Le Mire, 1773, kóporët (dzélëk) / Nërodnë Muzeum we Warszawie**

Kolecz królewski – alegoria pierwszego rozbioru Polski, Nicolas Noël Le Mire, 1773, miedzioryt (fragment) / Muzeum Narodowe w Warszawie

Królestwo Prus rośnie w siłę

Od kiedy na mapie Europy pojawiło się w 1701 roku Królestwo Prus (obejmujące swym terytorium też Brandenburgię), dążyło ono do poszerzenia swych terytoriów. Król Fryderyk II przyłączył do swojego państwa w 1772 roku polskie Prusy Królewskie, a w 1793 – także Gdańsk i Toruń. Do 1815 roku w wyniku klęski Szwedów w wojnach napoleońskich Prusy przejęły także ich część Pomorza. Kaszubi znaleźli się w ten sposób administracyjnie na terytorium jednego kraju. A ich ziemia – Pomorze – miała się stać zaplecem rolniczym i żywnościowym dla modernizującego się państwa niemieckiego.

Bùdzëcél Kaszëbów

W pòłowie XIX stolata na wałe rewolucjowëch żochów westrzód wiele etnicznëch pòspólnotów wnenczas wielenërodnëch państwe westrzédno-wschódny Europë zaczaléła sã budzic nërodnô swiądą. Jidącë zgódno z tima żochama, sztudërujący we Wrocławiu, a pózni w Królewcu prziszły doktór Florión Ceynowa (po Sławszczëna kol Puckë) dół bòczënk na kaszëbizną jakno równą jinszim słowiańszczim kulturóm. Wedle niegò lenò apartny sztatus tak jizëka, jak i lëdzy, co są jegò brëkòwnikama, mògł ochronic pòspólnotã przed germanizacją. Ceynowa jako pierszi ùsadzył kaszëbszczi pisënk. Wëdôwił tëż pierszi czasënk w kaszëbszczim jizëkù.

Florión Ceynowa (1817–1887), ôdjimk /
Wojewódzkô Publiczno Biblioteka – Kopernikańskô Książnica w Torniu

Florian Ceynowa (1817–1887), fotografia /
Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu

Budziciel Kaszubów

W połowie XIX wieku na fali europejskich prądów rewolucyjnych wśród wielu wspólnot etnicznych wówczas wielonarodowych państw Europy środkowo-wschodniej zaczęła się budzić świadomość narodowa. Wpisując się w te prądy, studiujący we Wrocławiu, a później w Królewcu przyszły lekarz Florian Ceynowa (ze Sławszczyna koło Puckej) zwrócił uwagę na kaszubszczyznę jako równą innym słowiańskim kulturom. Jego zdaniem jedynie odrębny status zerówny języka, jak i osób nim się posługujących mógł ochronić wspólnotę przed germanizacją. Ceynowa jako pierwszy stworzył kaszubską pisownię. Wydawał także pierwsze czasopismo w języku kaszubskim.

Zymk Lëdów

Zymk Lëdów w połowie XIX stolata dlô Pólôchów ôznôczôł czpôł ôstrzeszich dzejaniów dlô ùdostanënô nazôd samôstójnotë. To tëż czas pójawiënëô sô pochwatu „pôłczatégô nârôdu" w dzysdnëùwim znaczënkù tegô słowa – jakno pôspólnotë, jaká zbójmô wszëtcat spółtënowë gréjpë dównich północznich zemiów. Te dèje, jacze mialë za cél dac mócny grunt i pògłębic pôłska nârôdnô swiądłô, przédno przez dzejanie dëchôwnich, mocno bëłë praëtënomë i na Kaszëbach. Dlâka północznim czpônkôm wnetka dèja pôspólnotë Kaszëbów i Pólôchów rozkòszczała sô w spółtënowë swiątże, a pójiwiejacë sô plodrzatczë ô jlëżëkôwi i etniczny apartnosc Kaszëbów, np. Floriana Ceńowë, tej-sej nie bëłë zôczno przëjmënë tak przez Pólôchów, jak i Kaszëbów.

PELGRZYM,

pismo religijne dla ludu.

Numer I. 1 Stycznia, 1869.

Wychodzi w Pelplinie co tydzień raz.

Rok I.

Kosztuje ćwierćrocznie na wszystkich pocztach w kraju 7 sgr. 6 fen. Dla miejscowych w księgni J. N. Kolmana tylko 6 sgr. 6 fen.

Listy dotyczące Pielgrzyma i artykuły należy się przesyłać franko na ręce redaktora X. prob. Kellera w Pogutkach (Pogutken).

„Coć Bóg rozkazał, to rozmyślaj zawżdy." (Syrach 3, 22.)

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

Piersząi numer webôwënënégô w Pelplinie czaônika „Pielgrzym", jaczi miôł wiôldzi znaczënk w rozkôcdrzaniim pôłskôscë na Kaszëbach, 1869 / MKPPIM we Wejrowie

Pierszy numer wydawanego w Pelplinie czasopisma „Pielgrzym", które odegrało wiôlną rolę w propagowaniu pôłskôscë na Kaszëbach, 1869 / MPIMKP w Wejherowie

Wiosna Ludów

Wiosna Ludów w połowie XIX wieku dla Polaków oznaczała okres wzmożonych działań na rzecz odzyskania niepodległości. To również czas pojawienia się pojęcia „narodu polskiego" w dzisiejszym tego słowa znaczeniu – jako wspólnoty obejmującej wszystkie grupy społeczne dawnych ziem polskich. Idee te mające za cel zakorzenienie i pogłębienie polskiej świadomości narodowej, głównie poprzez działalność duchownych, mocno zaczęły wybrzmiewać i na Kaszubach. Za sprawą polskiej przez wielkość idea wspólnoty Kaszubów i Polaków zaczęła dominować w świadomości społecznej, a pojawiające się poglądy i odrębności językowej i etnicznej Kaszubów, np. Floriana Ceynowa, czasami spotykały się z niezrozumieniem nie tylko wśród Polaków, ale i Kaszubów.

Midzë Pòlską a Niemcama

**W kùńcu XIX stolata na Gdańszczim Pòmòrzim zmocniwałë są germanizacjowé częszi. Odpòwiedzą na nie bëła nërodnô pòlskô rèsznota, jakô sztërtowała są i dostòwała gòsë westrzód nëlìczënëch elëtów. Kaszëbi wczą rìwnnik ni mielë wërodzënëj jednoznaczny sztrategie dzejaniów dlô ùretanié swéjj juwernotë. Próba odbùdowë kaszëbsczi rìsznotë bëło uscadzenë w 1912 roku Towarzistwa Mlodokaszëbùw, chtërnëch lìderã bël pòchòdzący z Kòscérznë Aleksander Majkòwczi. Bilë òni za nërodną pospólnotą z Pòlôchama. Nie niechelë rìwnak òrganicznym robòtë dlô rozwiju apartnoscë i dzejaniów w òbrënimiënim òsobëlëwi kùltùrë gërdzący na Kaszëbach, tak *żebë dwigno*ąc kaszëbùczë *lëdztwo kùlturalno, gòspodarczo i pòlìtìczno.*

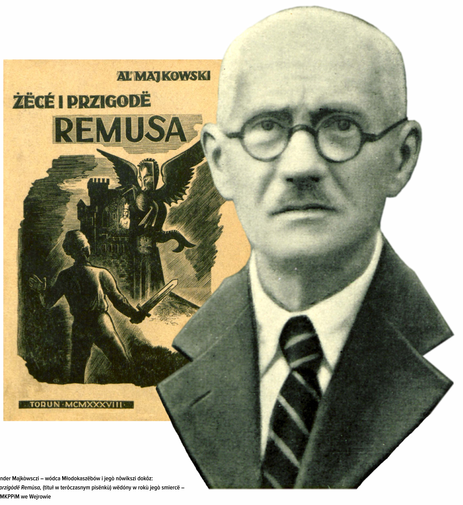

Aleksander Majkòwczi – wódca Mlodokaszëbùw i jegò nówikszi dokùz:
Żëcé i przigodë Remusa, **ëtlul w teréczasnym pisënkù wëdóny w rokù jegò smiercë – 1938 / MKPPM we Wejrowie**

Aleksander Majkowski – przywódca Młodokaszubów i jego najważniejsze dzieło:
Życie i przygody Remusa, wydane w roku jego śmierci – 1938 / MPMKP w Wejherowie

Między Polską a Niemcami

W końcu XIX wieku na Pomorzu Gdańskim nasilały się procesy germanizacyjne. Reakcją na nie był narodowy ruch polski kształtujący się i zyskujący przewagę wśród lokalnych elit. Kaszubi nadal jednak nie wypracowali jednoznacznej strategii działań na rzecz ocalenia swojej tożsamości. Próba odbudowy ruchu kaszubskiego było powołanie w 1912 roku Towarzystwa Młodokaszubów, których liderem był pochodzący z Kościerzyny Aleksander Majkowski. Opowiedzieli się oni za wspólnotą narodową z Polakami. Nie zrezygnowano jednak z pracy organicznej na rzecz rozwoju odrębności i działań w obrębie specyficznej kultury dominującej na Kaszubach, tak aby *podnieść ludność kaszubską pod względem kulturalnym, gospodarczym i politycznym.*

Òbiekt zaczekawieniô

Drôgô pôłowa XIX stolata w niemieczcim państwie znaniôwała są pôlitika wêmazôwaniô apartnosciw miłzê pôjedincznyma nôrodama, co zêhê na jegô obêrôdze. Na dôwnêch zemiach Pôlcziî Rzecziôłczi nôprzôdka batała ograniczoną liczba pôlczegô jâzika, a w 1887 roku do czôsta bêł ôn wênikôny ze szkôłów. Ale to prawie wnenczas kaszëbiznę zaczekawiłë są nie leno lëdze, co chcelë jê retac ôd bëna, ale i ôczatł z bùtna ti spôłëznë. Etnograficzné prâce prowadzył tu ju w pôłowie XIX stolata ruszczi badëra Aleksander Hilferding, a pôchôdzący z Małopôlszczi Sztefôn Ramułt wëdôł w 1893 roku *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego.*

W XIX stolatim badërów *osobënwô zajimelë* Słowińcowie, tj. Kaszëbi znad jezora Łebskô. Kaszëbi z ciichùnkù w dokazu Franza Tetzenera *Slowen in Deutschland*, 1902 / MKPPiM we Wejrowie

Szczególne zainteresowanie badaczy w XIX wieku budził Słowińcy czyli Kaszubi znad jeziora Łebsko. Kaszubi z ryciny w pracy Franza Tetzenera *Slowen in Deutschland*, 1902 / MPiMKP w Wejherowie

Przedmiot zainteresowań

Druga połowa XIX wieku w państwie niemieckim charakteryzowała się polityką zacierania różnic pomiędzy poszczególnymi narodami zamieszkującymi jego terytorium. Na dawnych ziemiach Rzeczpospolitej najgęściej ograniczona nauką języka polskiego, a w 1887 roku całkowicie usunięto go ze szkół. Ale to właśnie w tym czasie kaszubóczczyzną zainteresowali się nie tylko ludzie próbujący ją ratować od wewnątrz, ale i naukowcy spoza tej społeczności. Prace etnograficzne prowadził tu już w połowie XIX wieku rosyjski badacz Aleksander Hilferding, a pochodzący z Małopolski Stefan Ramułt wydał w 1893 roku *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego.*

Wersal dzeli Kaszëbów

Bitwë I swiatowi wòjnë bëłë dalek òd kaszëbsczi zemi. Równak pò stronie Niemiecczégò Césarstwa brało w ni ùdzél wiele mieszkańców kaszëbsczich miastów i wsów. Wòjnã kùńczëła mirnô kònferencjô we Wersalu. W pòlsczi delegacje na niã mielë bëc i Kaszëbi: Tóna Ôbram i Tomôsz Rogala, żebë zeswiôdczëc ò zrzeszë Kaszëbów z Pòlską. Kùńc kùńców Pòlskô dostała leno môłi pasyk mòrsczégò pòbrzegù. Pòlsczé wòjskò administracjowò przejimnãło zemie Kaszëb dopiérze na zôczątkù 1920 rokù. Redota, jakô wëbùchnãła pò jegò weńdzenim, gasła równak pò wielnëch rabùnkach i gwôłtach ze starnë żôłnérzów.

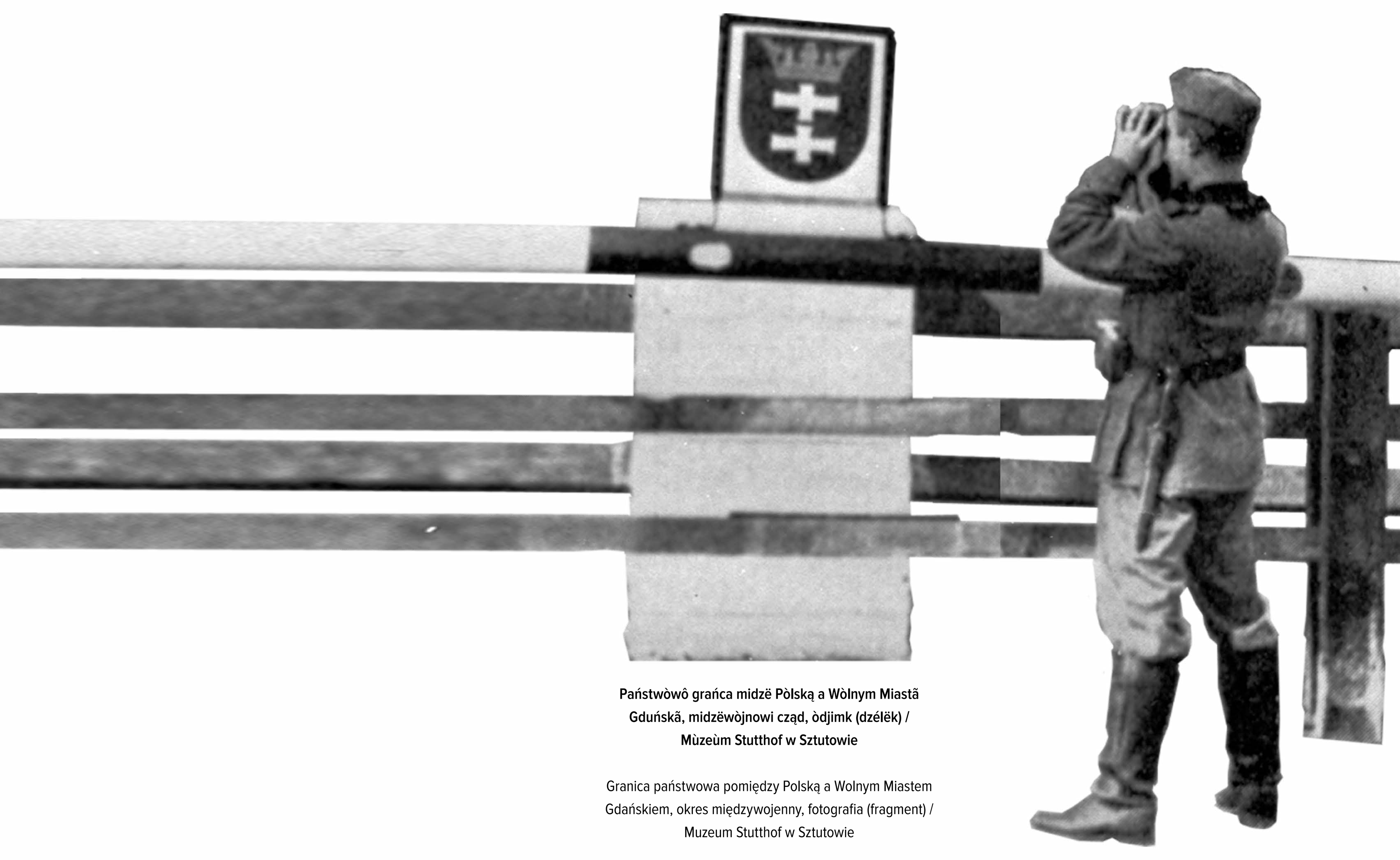

Państwòwô grańca midzë Pòlską a Wòlnym Miastã Gduńskã, midzëwòjnowi czãd, òdjimk (dzélëk) / Mùzeùm Stutthof w Sztutowie

Granica państwowa pomiędzy Polską a Wolnym Miastem Gdańskiem, okres międzywojenny, fotografia (fragment) / Muzeum Stutthof w Sztutowie

Wersal dzieli Kaszubów

Działania I wojny światowej nie miały miejsca bezpośrednio na Kaszubach. Jednak po stronie Cesarstwa Niemieckiego brało w niej udział wielu mieszkańców kaszubskich miast i wsi. Konflikt kończyła konferencja pokojowa w Wersalu. W skład polskiej delegacji na nią mieli wejść i Kaszubi: Antoni Abraham oraz Tomasz Rogala, by poświadczyć o związkach Kaszubów z Polską. Ostatecznie Polsce przyznano jedynie niewielki pas wybrzeża morskiego. Polskie wojsko administracyjnie przejęło teren Kaszub dopiero na początku 1920 roku. Entuzjazm wywołany jego wkroczeniem gasł jednak wobec licznych grabieży i aktów przemocy ze strony żołnierzy.

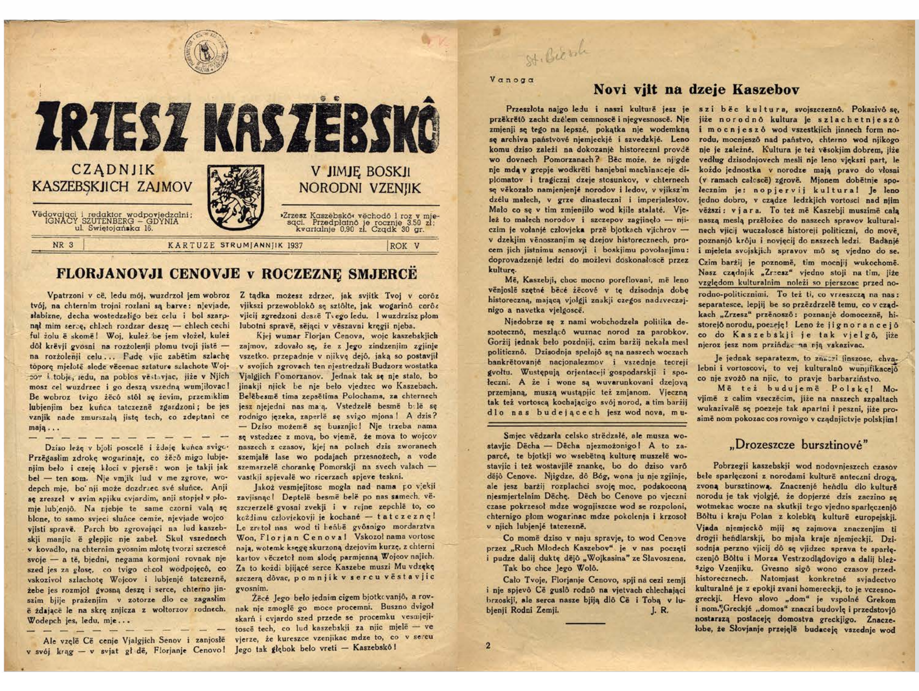

ZRZESZ KASZËBSKÔ

CZĄDNJIK KASZEBSKJICH ZAJMOV

V JIMJĘ BOSKJI NORODNI VZENJIK

NR 3 | KARTUZE STRUMJANNJIK 1937 | ROK V

FLORJANOVJI CENOVJE v ROCZEZNĘ SMJERCË

Novi vjit na dzeje Kaszebov

„Drozeszcze bursztinovë"

Nowi pòlscz sąsadzë

Wcygnienié dërżeniowégò partu Kaszëb do Pòlsczi w 1920 rokù i szëkanié robòtë w bùdëjącym sã gardze i pòrce Gdinie zaczãło przëjéżdżanié pòlsczégò lëdztwa z głãbie kraju. Kùlturowé apartnoscë midzë Kaszëbama a przëbëcznikama wiele razy brzadowałë sztridama. Felënk pòmòcë dlô domôcy kùlturë ze starnë państwa pòdskacywôł kaszëbsczé elitë do dalszich dzejaniów. W 1929 rokù pòwstało w Kartuzach Regionalné Zrzeszenié Kaszëbów. Célã òrganizacje bëło rëszné dzejanié dlô òdrodë Kaszëb w kùlturowim, spòlëznowim i gòspòdarczim òbrëmienim. Zrzeszińcë głosëlë pòzdrzatczi ò nôrodny i jãzëkòwi apartnoscë Kaszëbów. Dzél z nich redagòwôł czãdnik „Zrzesz Kaszëbskô".

Titlowô starna czãdnika „Zrzesz Kaszëbskô", 1937 / MKPPiM we Wejrowie

Nowi polscy sąsiedzi

Włączenie zasadniczej części Kaszub do Polski w 1920 roku oraz poszukiwanie pracy w budującym się mieście i porcie Gdyni zapoczątkowały napływ ludności polskiej z głębi kraju. Różnice kulturowe między Kaszubami a przybyszami niejednokrotnie powodowały napięcia. Brak wsparcia rodzimej kultury ze strony państwa motywował kaszubskie elity do dalszych działań. W 1929 roku powstało w Kartuzach Zrzeszenie Regionalne Kaszubów. Celem organizacji było aktywne działanie na rzecz odrodzenia Kaszub w wymiarze kulturalnym, społecznym i gospodarczym. Zrzeszińcy nie stronili od głoszenia poglądów o odrębności narodowej i językowej Kaszubów. Część z nich włączyła się w redagowanie czasopisma Zrzesz Kaszëbskô.

Strona tytułowa czasopisma „Zrzesz Kaszëbskô", 1937 / MPiMKP w Wejherowie

Pòlskô dostôwô nazôd przistãp do mòrza

Wôcsajcô do zôcô pô I swiatowi wôjnie pôlcza̦ô państwo swôjã zôrãkã rozwiju widzało w przistãpie do Bôltu. Dlôte pôlitickô mielë starã ò dopartícznié Gdutska i Pòmôrzô ôbczas mimy kônferencje we Wersalu w 1919 roku. Na skùtk ôbgôdkôw we Francje ôstół równak rozsadzony podzél Pòmôrzô, a co za tim jôtze mìnckujący na nim Kaszëbi bëlë w trzech państwach: Niemcach, Pôlsce i Gdutskù – czedës przédnym pôrce Pôlczëi Repùblicë – jaczi dostół sztatus wôlnégô miasta. Ùdostanié naszô mòrczi granicë utczonë bëło w Puckù symbôlcznym zdënkã Pôlëcz z Bôłkã.

Wachta w môłu Zôlnkù Pôlëczi z Mòrzã w Puckù, ôdjimk, mìdzëwôjnowi czas / Mùzeùm Pùcczi Zemi

Warta w miejscu Zoldubin Polski z Morzem w Puckù, fotografia, okres międzywojenny / Muzeum Ziemi Puckiej

Polska odzyskuje dostęp do morza

Odradzające się po I wojnie światowej państwo polskie swoją gwarancję rozwoju upatrywało w dostępie do Morza Bałtyckiego. Stąd też zabiegi o przyłączenie Gdańska i Pomorza na konferencji pokojowej w Wersalu w 1919 roku. W wyniku pertraktacji we Francji zdecydowano jednak o podziale Pomorza, a tym samym ulokowaniu zamieszkujących go Kaszubów w trzech organizmach: Niemczech, Polsce oraz Gdańsku – niegdyś głównym porcie Rzeczypospolitej – który uzyskał status wolnego miasta. Odzyskanie granicy morskiej uczczono w Pucku symbolicznymi zaślubinami Polski z Bałtykiem.

Uprzedmiotnienie do mieszkańców

Chùtkô zmienëwajusz sã i nieutsałënë rzątë zôwjnjnoë Pôlëczi ogrôwë dë jak nôchùtszënjë pôlitica-mënjë, głëpstwcarënjë i spôlëczenwëjë scawnënë krajù. Do 1939 rokù Pôlëkô ziatała wnèdrzënëdnym państwë, w jaczim Pùdczów bëło lenë kôl 60%. Pôlëk bastigôzëlënë integracje brzadowëë zrejaczënë (ezdëlëwë nôrodnëch i etrzczënch mësëlënëna, jaczë jaz do wëtòczënëch ë swiatowë wôjnë czësto bëlë ôbskarżënë ë ùtrudënë sprzeciwnëmë do Pôlëczë ale separatìzm. Jednë tëlë mielë Bôłkùczë, Ukrajìńczënë, Żëdë, ale kôl Pôlëczë, co nimczënë we Wôłgëpùdzcu, abo Kaszëbë z Gdutsczëgë-Pomòrzë.

Propagandënë jaczënë karta, jaką piotczerchnë pôlskësë: Gdutsczëgë Pomòrzë, 1919–1939 / Nùrodë Cyfrowë Archìwùm

Stosunek do mniejszości

Antìczą szybka zmienëwajusz są i nieutsałënë rzątë zôwjnjnoë Pôlëczi bëlë jak nëjczënszë pôlitycznë, gospodarczë i spôlëczënë szatënë krajù. Do 1939 rokù Pôlëka pùszczëła państwënë wnèdrzënëdnëmë, w którym Pôlëczy stanowëlë jaczënë okolo 60% jaqùlacë. Próbë bezwzgląëdnëj integracji prawodawczy cënjemë zwdaszcza mniejszëcë narodowych i etnicznych, któri aż do wybuchu II wojny czësto pôdnôszënë z niekątënë stosunek do Pôlëczë lub separatyzm. Z tymë samymë problemami mierzył się Białorusini, Ukraińcy, Żydzi, ale też Polacy zamieszkujący Wielkopolskę czy Kaszuby z Pomorza Gdańskiego.

Pùczëtówka propagandënowa podkreùlająca polskość Pomorza Gdańskiego, 1919–1939 / Narodowe Archiwum Cyfrowe

Krwawô pòmòrskô jesén

Wëbùchniãcé II swiatowi wòjnë dlô wiele spòlëznowò i pòliticzno rësznëch Kaszëbów òznôczało chùtczé aresztowanié. Ju w pierszich miesącach wòjnë, òb jesén 1939 rokù i òb zëmã 1939–1940, na Gduńsczim Pòmòrzu zdżinãło kòl 40 tësący lëdzy. Masowé egzekùcje w òbrëmienim *Intelligenzaktion* òdbiwałë sã w Piôsznicczim Lasu, Szpãgawsczim Lasu i w Tëchòlsczich Bòrach. Zdżinãlë wëszukóny przez Niemców ju przed wòjną przedstôwcowie pòmòrsczi inteligencje, dëchòwny, ùrzãdnicë, ale téż robòtnicë i gbùrzë. Dzél aresztowónëch trafił do kòncentracjowégò lôgra Stutthof krótkò Gduńska. W òdpòwiedzë na nazystowszczi terror òbczas wòjnë pòwstała Krëjamnô Wòjskòwô Òrganizacjô Gryf Kaszubski, jakô pózni zmieniła pòzwã na KWÒ Gryf Pomorski.

Ekshùmacje òfiarów mòrdarsztwa w Piôsznicë, 1946, òdjimk (dzélëk) / MKPPiM we Wejrowie

Ekshumacje ofiar zbrodni w Piaśnicy, 1946, fotografia (fragment) / MPiMKP w Wejherowie

Krwawa pomorska jesień

Wybuch II wojny światowej dla wielu aktywnych społecznie i politycznie Kaszubów oznaczał szybkie aresztowanie. Już w pierwszych miesiącach wojny, jesienią 1939 roku i zimą 1939/1940, na Pomorzu Gdańskim zginęło około 40 tysięcy osób. Masowe egzekucje w ramach *Intelligenzaktion* przeprowadzono w lesie Piaśnickim, Szpęgawskim i w Borach Tucholskich. W ich wyniku ginęli wyselekcjonowani już przed wojną przez Niemców przedstawiciele pomorskiej inteligencji, duchowni, urzędnicy, ale też robotnicy i chłopi. Część aresztowanych trafiła do obozu koncentracyjnego Stutthof niedaleko Gdańska. W odpowiedzi na nazistowski terror w czasie wojny zawiązano Tajną Organizację Wojskową Gryf Kaszubski, później przemianowaną na TOW Gryf Pomorski.

W III Rzeszë

Kaszëbë zarô pò zaczãcym sã wòjnë òstałë wcelóné do Niemców, jaczé chcałë chùtkò zintegrowac te zemie z jinyma dzélama „stôri Rzeszë". Całi pùbliczny rum òstôł zgermanizowóny, a w 1941 rokù òstała wprowadzonô tpzw. Niemieckô nôrodnô lësta. Kaszëbi wëfùlowiwelë òbòwiązkòwą anketã, na spòdlim jaczi wëszëznë mùszowò miałë jich przëdzeloné do trzecy abò czwiôrti grëpë na lësce i dôwałëògrańczoné òbëwatelstwò Rzeszë z mòżlëwòtą jegò òdebraniô. W przëtrôfkù chłopów skùtkã wpisaniô na lëstã bél colemało òbrzészk służbë w Wehrmachce. Niezgòdzenié sã na pòdpisanié lëstë grozëło pòmstą dlô całi familie.

Niemieckô wòjskòwô ksążeczka mieszkańca Nôdolégò, 1944 / MKPPiM we Wejrowie

W III Rzeszy

Kaszuby tuż po rozpoczęciu wojny zostały wcielone do Niemiec. Starano się szybko zintegrować te tereny z resztą „starej Rzeszy". Cała przestrzeń publiczna została zgermanizowana, a w 1941 roku wprowadzono tzw. Niemiecką listę narodowościową. Kaszubi wypełniali obowiązkową ankietę, na podstawie której władze przymusowo kwalifikowały ich do trzeciej lub czwartej grupy na liście i nadawały ograniczone obywatelstwo Rzeszy z możliwością jego odebrania. W wypadku mężczyzn skutkiem wpisania na listę był często obowiązek służby w Wehrmachcie. Odmowa podpisania listy groziła represjami dla całej rodziny.

Niemiecka książeczka wojskowa mieszkańca Nadola, 1944 / MPiMKP w Wejherowie

Pòlitika Niemców w òdniesenim do Kaszëbów

Adolf Hitler zgrôwôł do zmianów eùropejscczégò pòrządkù pò I swiatowi wòjnie. Doparłãczenié Wòlnégò Miasta Gduńska, w jaczim z wiksza mieszkelë Niemcowie, a téż wąscégò pasyka pòlsczégò Pòmòrzô bëło dlô Niemców jedną z òrãdzów do ataczi na Pòlskã w séwnikù 1939 rokù. Żebë zagwësnic so pòddôwnosc spòlëznë, nazystowsczé wëszëznë stosowałë terror. Lëdze, chtërnëch mielë za mòżlëwą zagrôżbã, bëlë zabijóny tak na òbéńdze niemiecczégò państwa, jak i na zemiach zajimónëch na skùtk wòjnë. Na Pòmòrzu wôżny ùdzél w mòrdowanim cywilnégò lëdztwa miałë karna bijôków niemiecczi miészëznë – Selbstschutzu, jaczich przedstôwcowie wëzwëskiwelë swòjã władzã do rozrzeszaniô dôwnëch sztridów z pòlsczima sąsadama abò przejëmaniô jich dobëtkù.

Westrzód òbróńców Pòlsczi Pòcztë we Gduńskù bëlë téż Kaszëbi, 1 séwnika 1939, òdjimk (dzélëk) / Mùzeùm Stutthof w Sztutowie

Wśród obrońców Poczty Polskiej w Gdańsku byli również Kaszubi, 1 września 1939, fotografia (fragment) / Muzeum Stutthof w Sztutowie

Polityka Niemiec wobec Kaszubów

Adolf Hitler dążył do zmian porządku europejskiego po I wojnie światowej. Przyłączenie Wolnego Miasta Gdańska, w większości zamieszkanego przez Niemców, oraz wąskiego pasa polskiego Pomorza stanowiło dla Niemiec jeden z pretekstów agresji na Polskę we wrześniu 1939 roku. Aby zapewnić sobie uległość społeczeństwa, nazistowskie władze stosowały terror. Osoby będące potencjalnym zagrożeniem były likwidowane zarówno na terenie państwa niemieckiego jak i na terenach zajmowanych w wyniku wojny. Na Pomorzu istotną rolę w mordach ludności cywilnej odegrały bojówki mniejszości niemieckiej – Selbstschutzu, których przedstawiciele nadużywali swej władzy do rozwiązywania dawnych sporów z obywatelami polskimi lub przejmowania ich mienia.

Òbczas òkùpacje

Pòlsczé zemie zajãté przez Niemcë w 1939 rokù bëłë pòdzeloné na bãdącé w centrum Generalné Gùbernatorstwò (GG) i wceloné do Rzeszë m.jin. Pòmòrzé, Górny Szląsk i Wiôlgòpòlskã. Na òbéńdze GG germanizacjô nie bëła tak òstrô jak na wcelonëch zemiach, chòc czãsto wëszëznë òdnosëłë sã tu do lëdzy barżi bezgôdkòwò. Jinaczi jak na Pòmòrzim, gdze na niemiecką nôrodną lëstã wpisywelë mùszowò, na zemiach GG przëjimniãcé niemiecczégò òbëwatelstwa bëło z dobri wòlë i czãsto òznôczało zaczãcé kòlabòracje z Niemcama. Lëdze, chtërny sã na to decydowelë, bëłë zwóny pògardlëwò „volksdeutschama”.

Cedel, jaczi zaswiôdczô wpisënk mieszkańca kartësczégò krézu na niemiecką nôrodną lëstã, 1942 / Kaszëbsczé Mùzeùm w Kartuzach

Pod okupacją

Polskie ziemie zajęte przez Niemcy w 1939 roku podzielono na położone centralnie Generalne Gubernatorstwo (GG) oraz wcielone do Rzeszy m.in. Pomorze, Górny Śląsk i Wielkopolskę. Na terenie GG germanizacja nie była tak radykalna, jak na terenach wcielonych, choć ludność traktowano tu często z większą bezwzględnością. W przeciwieństwie do Pomorza, gdzie na niemiecką listę narodowościową osoby wpisywano pod przymusem, na obszarach GG przyjęcie niemieckiego obywatelstwa było dobrowolne i często oznaczało podjęcie kolaboracji z Niemcami. Osoby podejmujące taki krok określano z pogardą „volksdeutschami”.

Dowód tożsamości poświadczający wpis mieszkańca powiatu kartuskiego na niemiecką listę narodowościową, 1942 / Muzeum Kaszubskie w Kartuzach

Lëdowé wëszëznë a Kaszëbi

**Kaszëbi w Lëdowi Pólsce bëlë lëdzmy w szerszim zôkrëżëtim lenio w rëmie fôkloru. Rozwój nowùczasny kaszëbscë kùltùrë bëlëbówi sã z wëdrymą procënnostamë, a centralizacją państwa i próba kùlturowégò zrównaniô jegò mieszkarczów brazdowałë zmianamë w tradicëjnym funksënirowaniënie kaszëbsczëch familiów. Ju nié leno w miastach, ale i na wsach starszi czësób òprzënôwelë gadac z dzecami w kaszëbszim jãzikù. Mënë starë ochronic je na taczi ôrt jiwërama i ùstëgòwanië w szkòle, gdze mògło edukacje nie ôbjimało pratëzwòlenëô na rozmajitosc kùltur i jãzikòw. Mòcny cënk pólscë kùltùrë i jãzika zmòcniwała rozkòszczanië sã radia i telewizje a tësë wëczynë wielny liczënë Kaszëbòw do wùldëzëch przemësłowëch ôsërzódków, taczich jak Gdańsk i Gdinëô, gdze chùtko traciłë swój jãzik a kùltùrã.

Ôżiwiné w Gdinie. Zérdzenié Kaszëbów w lëdowëch ruchnach z władzama, po 1945, ôdjimk (dzëlënk) / MKPPiM we Wejrowie

Dożynki w Gdyni. Spotkanie Kaszubów w strojach ludowych z władzami, po 1945, fotografia (fragment) / MPMKP w Wejherowie

Władza ludowa a Kaszubi

Kaszubi po wojnie w Polsce Ludowej akceptowani byli w szerszej skali jedynie w przestrzeni folkloru. Rozwój nowoczesnej kultury kaszubskiej napotykał liczne przeszkody, a centralizacja państwa i próba kulturowego ujednolicenia jego obywateli skutkowały zmianami w tradycyjnym funkcjonowaniu kaszubskich rodzin. Już nie tylko w miastach, ale i na wsi rodzice często zaprzestawali rozmawiania z dziećmi w języku kaszubskim. Starali się w ten sposób uchronić je przed problemami i szykanami w szkole, gdzie model edukacji nie przewidywał akceptowania różnorodności kultur i języków. Silnemu wpływowi kultury i języka polskiego sprzyjało upowszechnienie się radia i telewizji oraz odpływ znacznej liczby Kaszubów do dużych ośrodków przemysłowych, takich, jak Gdańsk i Gdynia, gdzie szybko asymilowali się do dominującej kultury polskiej.

Nowô powójënowô jawrnota

Zakùczenié ë swiatowë wójnë prabiosë wëbitë administracyjnë zmianë na Pomòrzu. Dzëlë dopasërczënia Zjednoczënégò Pomòrzë do Pólscë Kaszëbë ùlë rozdz ad rënsubùrczënë jednégò państwa. Wësë z nich wëkònëwałë ta ta, że ònë na Zjednoczënim Pomòrzu, gdze dominëcëlë niezbëdë przënëc Niemczënë, ten wëbitënk, i wesqëd z jinymë przëdzëcënkami z lënë Pólscë ùpòmnë ùsëbowë tam głównë. Nowë socjalistczny ùstrëj w kraju nie bënë chcënë zbczëg mëlënë zamòrzëpòmë i ùstëdënë podjimnënë, dërë dopòtë w 1950 rokù kaszëbskë rënsënë zrzeszënë sã wëbit spółkòwë organizacje – Kaszëbszczënë Zrzeszënë (od 1964 rokù Kaszëbsko-Pomòrsczënë Zrzeszënë).

Czësënk „Pomerania", jaczë je wëdëdowny łez Ògólnë Zarząd Kaszëbsko-Pomòrsczënë Zrzeszënë, 1969 / MKPPiM we Wejrowie

Nowa powojenna rzeczywistość

Zakończenie II wojny światowej przełożyło duże zmiany administracyjne na Pomorzu. Części przyłączono Pomorze Zachodnie do reszty Kaszub jako jednostkę rozsadzającą jednego państwa. Wielu z nich, wykorzystując to, że zmiany na terenach dawał głównie przez Niemców zamieszkiwanych Pomorzu Zachodnim, zaczęłaś wraz z innymi przyłączonymi z głębi Polski postanowiono tam gospodarzowa. Nowy socjalistyczny ustrój w kraju nie sprzyjał jednak samorządności lokalnej i oddzielnym inicjatywom, dlatego dopiero w 1950 roku ruch kaszubski zaczął się wokół organizacji spółkowych – Zrzeszenia Kaszubskiego (od 1964 roku Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskiego).

Czasopismo „Pomerania", wydawane przez Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 1969 / MPMKP w Wejherowie

„Òdzwëskóné zemie”

Nimo że spartàczoné Zëpadnégò Pómòrzë z Pólską bëło rozsądzënim wiódźëch mócarzëtwów, to w pódczënk państwë funkcònérowdi przeksz à wrócënim tëch zemiów pó stolatach zaborów. Niemieccë lëdztwo i zgermanizowòny, bìjący tu òd stolatów pótómcë Kaszëbów-Pómòrzanów òstbwiélë swòje chëcze i przecygelë do Niemczów. Tì, co òstbwelë – jak ewanielicë Kaszëbë znad jezora Lebënkò – z jëdny stërnë bëlë wëzwëskëwòny przez rządzących jakno dokàz słowiańskòscë dopańkczònëch zemiów, a z drëdzi czësto ùstëgòwòny przez nowë naszëch Pólaczënów. Lëdzë, chtëmy òstalë na Pómòrzim, i wiele Kaszëbów bëło przëmùszònëch do formalny weryfikacje swéjë jowerònsë, bënë ùdostac pólnczë obówiatelstwò.

Zrzeszënie Zëpadnégò Pómòrzëgò z Pólską towarzëła wiódgł propagańdowë kampanią, jaką pódczërtlìwëla stolatny związk nëch zemiów z Pólską, Włodzmìérz Zakrzewscz, 1945, plakat / Muzeùm Samòstójnotë we Warszawie

Przyłączeniu Pomorza Zachodniego do Polski towarzyszyła ogromna kampania propagandowa, podkreślająca odwieczny związek tych terenów z Polską, Włodzimierz Zakrzewski, 1945, plakat / Muzeum Niepodległości w Warszawie

„Ziemie odzyskane”

Mimo że przyłączenie Pomorza Zachodniego do Polski było decyzją wielkich mocarstw, to w państwie polskim funkcjonował przekaz o powrocie tych ziem po wiekach zaboru. Ludność niemiecka oraz zgermanizowani i żyjący tu od wieków potomkowie Kaszubów-Pomorzan opuszczali swoje domy i przenosili się do Niemiec. Ci, którzy pozostawali – jak ewangelicy Kaszubi znad jeziora Lebsko – z jednej strony byli wykorzystywani przez władze jako dowód słowiańskości przyłączanych ziem, z drugiej często szykanowani przez nowo przybyłych Polaków. Osoby pozostające na Pomorzu oraz wielu Kaszubów zmuszonych zostało do formalnej weryfikacji swej tożsamości w celu uzyskania obywatelstwa polskiego.

Niedowìérnòsz wëszërnów

Nowë zrzëbë w zbudzënei Pólsczë rozłyż wnetrzë Kaszëbów niedowiérnotë. Wprowadzònë przez kòmùnistòw rënë reformë, jaki miałë w plonach kòntrbutënsczë głorzënë, nie przëjęlë së na Kaszëbach, a bëlë pańtnë z Kaszëbczësz Kùczërë bënë zmòczënë zëbënënë mëdë religìjëą kaszëbską spëtëną w nową pólitikę. Tacë zaczëwanë kaszëbë jisbòstrzëbnëdi nowëch wëkształczënë, a w spartìczënim z kùltùrową spartnìczą Kaszëbów, rodzëła zbùrënë z separatìzm. Wnëk kaszëbòwczënë dzëjczënë bëło mwgìlìwëdnëch przez zkùtë bespiekë, a w ofìczënëch partënëwnëch jegòrzënch bëlënëwë nie brëtënë: pszëwëzëë „Kaszëbë” abë „Pomòrzë”.

Wnëtny rodzënë wëdëżëch ìndùstrënëlnëch zakëzëów Trëójgardu, taczënë jak zëòczënë, ìn Kaszëbë.
Dzël z nëch aktìwnë brël udzël w antìkòmùnìstënëch protestach i budowanim „Solidarnòscë”.
Plakat na wzór ìfàrëë gdańskëë mazakë 1970 rokù, 1989 / Europejczësk Centrum Solidarnòscë

Nieufność władzy

Nowy ustrój w powojennej Polsce budził wśród Kaszubów nieufność. Wprowadzone przez komunistów reformy rolne zakładają konieczność rolnictwa wnikowego na przykład się na Kaszubach, a wielu potomków z Kaszubów Kù- czërë zëbënënë z religìjëą kaszëbską spëtëną w nową politikę. Tacë zaczëwanë kaszëbë jisbòstrzëbnëdi nowëch wëkształczënë, a w spartìczënim z kùltùrową spartnìczą Kaszëbów, rodzëła zbùrënë z separatìzm. Wnëk kaszëbòwczënë dzëjczënë bëło mwgìlìwëdnëch przez zkùtë bespiekë, a w ofìczënëch dokumentach partënëwnëch zdarzënë nie używë termìnë „Kaszëbë” czë „Pomòrzë”.

Liczni pracownicy wielkich zakładów przemysłowych Trójmiasta, takich jak stocznia, to Kaszubi.
Część z nich aktywnie uczestniczyła w protestach antykomunistycznych oraz budowaniu „Solidarności”.
Plakat upamiętniający ofiary masakry grudniowej 1970 roku, 1989 / Europejskie Centrum Solidarności

Wòlnota kùlturë

**Demòkratìczne pòzmianë w Pòlsce pò 1989 rokù ònôczałë nowë mòżëwòtë rozwiju regiònu a tëż rozwiju kùlturë i jawernotë przez Kaszëbòw. We wëdëżtim dzëlu bëłë ònë wëzewskònë przez òddôlné pòdjimznë na regiònalny i państwòwë rówżnie, m.jin. w pròmòcje kaszëbszczënë̀gò jëzëka pòzwònënë̀gò nowëżënëszą znanką kaszëbszczi jawernotë. Jakòsz znormalizowány lìteraczzi jëzëk zaczął on bôc uczony w szkòłach, pòjawił së tëż we wielno wëdôwònëch lìteraczczich książkach. Swój mëł udostôr w mùzyce (në lenò folkòrowi i religijnëch ùbrzâdach. Równak nimò wëdâtëi robòtë i udostôny pòmòcë ze starnë państwòwi i mùlowi administracje dzë Kaszëbòw dërch zdrzi na swòjã jawernostã lenò z pòdstrzatkù fòlkloru abò tracy jã dlò nadregiònalny jawernotë.

Instalacjë dwujęzëkòwëch tëflów w Prokòwie, 2011, òdjimk (zdolëk) / „Dzënnik Bałtycki"
(dzj. Janina Stefanowskë)

Montaż tablic dwujęzycznych w Prokowie, 2011, fotografia (fragment) / „Dziennik Bałtycki" (fot. Janina Stefanowska)

Wolność kultury

Przemiany demokratyczne w Polsce po 1989 roku oznaczały nowe możliwości rozwoju regionu oraz rozwoju kultury i tożsamości przez Kaszubów. W dużym stopniu wykorzystano je poprzez inicjatywy oddolne na szczeblu zarówno regionalnym jak i państwowym, między innymi w promocji języka kaszubskiego określonego jako najistotniejszy wyznacznik kaszubskiej tożsamości. Jako znormalizowany język literacki zaczął on być nauczany w szkołach, zaistniał też w licznie wydawanych książkach literackich. Swoje miejsce znalazł w muzyce (nie tylko folklorystycznej) obrzędach religijnych. Jednak mimo nakładów pracy i uzyskanego wsparcia ze strony administracji państwowej i i lokalnej część Kaszubów swoją tożsamość nadal definiuje jedynie poprzez folklor lub traci ją na rzecz tożsamości ponadregionalnej.

Prawnô òchrona

Ùstôwnë zmianë w Polsce pô 1989 roku doprowadzëłë do rostu znaczënkù mëłowëch samorządzënów. Reforma administracje, jaka bënë w 1998 roku, głoczëła ùstenia przedstôwców Kaszëbów i dzëlkë na nalezënë sô bënë w obrëmienim jednégô wôjewództwa – pômôrczégô. Kaszëbùszczë jizërk ùdostôł ôd pôbszczégô państwa prawnë ochronë jakno regionalny jizërk. Trafił też do państwowëch szkôłów, gdzie jegô nauczanë je prowadzënë na wszëtkich rôżnznach edukacje: ôd przedszkôłowë do uniwersytecczë. Zjiszczënô ôd tegô czasu pôlëtka państwa wpisywô miészënë (w tim też Kaszëbôwë) w mający gôrë ôch pôlszczë kùltùrë.

Wëlacjowi plakat Tadeùsza Mazowieczczégô z zèwiszczë w kaszëbëszczim jizërku, 1990 / MKPPiM we Wejrowie

Plakat wyborczy Tadeusza Mazowieckiego z hasłem w języku kaszubskim: Jô, Wszystkim Polakom chciałtym zapewnić spokój, a Polsce nakżëne jej miejsce w świecie i Europie], 1990, MPMMP w Wejherowie

Wszëtczim Polôchom jô bë chcôł zagwësnic ubëtk, a Polsce tczëwôrtny ji môl w swiece ë Europie.

Tadeusz Mazowiecki

Ochrona prawna

Zmiany ustrojowe w Polsce po 1989 roku doprowadziły do wzrostu znaczenia lokalnych samorządów. Reforma administracji przeprowadzona w 1998 roku uwzględniła oczekiwania przedstawicieli Kaszubów i dzięki niej znaleźli się oni w obrębie jednego województwa – pomorskiego. Język kaszubski uzyskał ze strony państwa polskiego prawną ochronę jako język regionalny. Trafił również do państwowych szkół, gdzie jego nauczanie prowadzone jest na wszystkich szczeblach edukacji: od przedszkolnej po uniwersytecką. Realizowana od tego czasu polityka państwa wpisuje mniejszości (w tym również Kaszubów) w dominujący nurt kultury polskiej.

Książnica profesora
Gerata Labùdë
we Wejrowie

Tëlé wiedno bëło historie Kaszëbów, wiele w ni bëło zdzejaniów samëch Kaszëbów. Ale historiô jich bãdze warała tak długò, jak długò miono Kaszëbów, jich mòwa, jich zwëk, jich kùltura mdą wôrtnotą dlô nich samëch – gôdiwôł Gerat Labùda.

Książnica to môl, gdze je trzimónô spôdkòwizna profesora Gerata Labùdë – Kaszëbë, badérë i historika strzédnostalatnëch dzejów. To tuwò pò jegò smiercë, zgódno z jegò wòlą, je jegò priwatnô biblioteka – przez 26 tësący książków i cządników a téż archiwùm ùczałégò.

Książnica to téż plac, jaczi przëbliżiwô nama spôdkòwiznã i historiã Kaszëbów. Dzeje mieszkańców Pòmòrzô bëłë òbiektã badérowaniów profesora, òsoblëwie pòd kùńc jegò żëcô. Na nowò próbòwôł zdrzec na dzeje regionu jakno historiã Kaszëbów, co tuwò żëlë i miôł starã jima samima dac głos, żebë to prawie òni mòglë òpòwiedzec ò swòjich kawlach.

Książnica to miejsce, gdzie przechowywana jest spuścizna profesora Gerarda Labudy – Kaszuby, badacza i historyka dziejów średniowiecznych. To tu po jego śmierci, zgodnie z jego wolą, znalazła miejsce jego osobista biblioteka – ponad 26 tysięcy książek i czasopism oraz prywatne archiwum naukowca.

Książnica to także miejsce, które przybliża nam dziedzictwo i historię Kaszubów. Dzieje mieszkańców Pomorza stanowiły przedmiot badań profesora, szczególnie u schyłku jego życia. Na nowo próbował spojrzeć na dzieje regionu jako historię zamieszkujących go Kaszubów i starał się im samym oddać głos, aby to właśnie oni mogli opowiedzieć swoje losy.

Tyle zawsze było historii Kaszubów, ile w niej było dokonań samych Kaszubów. Ale historia ich będzie trwała tak długo, jak długo imię Kaszubów, ich mowa, ich obyczaj, ich kultura będą stanowiły wartość dla nich samych – mawiał Gerard Labuda.

Książnica profesora
Gerarda Labudy
w Wejherowie

Książnica profesora
Gerata Labùdë
we Wejrowie

Tëlé wiedno bëło historie Kaszëbów, wiele w ni bëło zdzejaniów samëch Kaszëbów. Ale historiô jich bãdze warała tak długò, jak długò miono Kaszëbów, jich mòwa, jich zwëk, jich kùltura mdą wôrtnotą dlô nich samëch – gôdiwôł Gerat Labùda.

Książnica to môl, gdze je trzimónô spôdkòwizna profesora Gerata Labùdë – Kaszëbë, badérë i historika strzédnostalatnëch dzejów. To tuwò pò jegò smiercë, zgódno z jegò wòlą, je jegò priwatnô biblioteka – przez 26 tësący książków i cządników a téż archiwùm ùczałégò.

Książnica to téż plac, jaczi przëbliżiwô nama spôdkòwiznã i historiã Kaszëbów. Dzeje mieszkańców Pòmòrzô bëłë òbiektã badérowaniów profesora, òsoblëwie pòd kùńc jegò żëcô. Na nowò próbòwôł zdrzec na dzeje regionu jakno historiã Kaszëbów, co tuwò żëlë i miôł starã jima samima dac głos, żebë to prawie òni mòglë òpòwiedzec ò swòjich kawlach.

Książnica to miejsce, gdzie przechowywana jest spuścizna profesora Gerarda Labudy – Kaszuby, badacza i historyka dziejów średniowiecznych. To tu po jego śmierci, zgodnie z jego wolą, znalazła miejsce jego osobista biblioteka – ponad 26 tysięcy książek i czasopism oraz prywatne archiwum naukowca.

Książnica to także miejsce, które przybliża nam dziedzictwo i historię Kaszubów. Dzieje mieszkańców Pomorza stanowiły przedmiot badań profesora, szczególnie u schyłku jego życia. Na nowo próbował spojrzeć na dzieje regionu jako historię zamieszkujących go Kaszubów i starał się im samym oddać głos, aby to właśnie oni mogli opowiedzieć swoje losy.

Tyle zawsze było historii Kaszubów, ile w niej było dokonań samych Kaszubów. Ale historia ich będzie trwała tak długo, jak długo imię Kaszubów, ich mowa, ich obyczaj, ich kultura będą stanowiły wartość dla nich samych – mawiał Gerard Labuda.

Książnica profesora
Gerarda Labudy
w Wejherowie

Gerat Labùda. Żèćé i robòta

Gerard Labuda. Życie i praca

1916
Urodziny ojca Gerata Labùdy w Kłos Górnym

Kłos Górnym (obecnie Górny Kłos) w powiecie kartuskim

1924
Spędzenie całego lata w Lesnym do 1928

Lesnym (obecnie Lesno) w powiecie kartuskim

1928
Pierwszy Dzionsnik Lesnego w Gdańsku do Wejcherowa

Pierwszy Dzionsnik Lesnego w Gdańsku (obecnie Gdańsk) do Wejcherowa (obecnie Wejcherowo) do 1930

1936
Początek studiów rzeźbiarskich w Wejcherowie

Początek studiów rzeźbiarskich w Wejcherowie (obecnie Wejcherowo)

1937
Uczestniczył (dźiłoł) w rzeźbiarskich wydarzeniach artystycznych

Uczestniczył (dźiłoł) w rzeźbiarskich wydarzeniach artystycznych

Warsztat „Kaszëbskie Jesënë" Wojciecha Wejbrzyńskiego

Warsztat „Kaszëbskie Jesënë" Wojciecha Wejbrzyńskiego

„Kaszëbë w Lëtënie" (Kaszubi w locie) w Kościele Ewangelickim w Gdańsku

„Kaszëbë w Lëtënie" (Kaszubi w locie) w Kościele Ewangelickim w Gdańsku

1938
Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków w Gdańsku

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków w Gdańsku (obecnie Gdańsk)

Wystawa w Gdańsku „Kaszëbë w Lëtënie" (Kaszubi w locie)

Wystawa w Gdańsku „Kaszëbë w Lëtënie" (Kaszubi w locie)

Wystawa w Gdańsku „Kaszëbë w Lëtënie" (Kaszubi w locie)

Wystawa w Gdańsku „Kaszëbë w Lëtënie" (Kaszubi w locie)

1939
Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków w Gdańsku

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków w Gdańsku (obecnie Gdańsk)

1940
Wstąpienie Gerata Labùdy w szeregi Armii Krajowej

Wstąpienie Gerata Labùdy w szeregi Armii Krajowej

1943
Ucieczka z obozu koncentracyjnego w Wrocławiu

Ucieczka z obozu koncentracyjnego w Wrocławiu (obecnie Wrocław)

1944
Aresztowanie przez Gestapo i dalsze losy obozowe

Aresztowanie przez Gestapo i dalsze losy obozowe

Ucieczka z obozu koncentracyjnego w Wrocławiu

Ucieczka z obozu koncentracyjnego w Wrocławiu (obecnie Wrocław)

1945
Powrót rodziny do Kłos Górnego

Powrót rodziny do Kłos Górnego (obecnie Górny Kłos)

Powrót do pracy na Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku

Powrót do pracy na Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku (obecnie Gdańsk)

1946
Habilitacja na Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku

Habilitacja na Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku (obecnie Gdańsk)

Uczestnik Wystawy Rzeźby Współczesnej w Sopocie

Uczestnik Wystawy Rzeźby Współczesnej w Sopocie (obecnie Sopot)

Uczestnik Ogólnopolskiej Wystawy Rzeźby w Sopocie

Uczestnik Ogólnopolskiej Wystawy Rzeźby w Sopocie (obecnie Sopot)

„Żëdowë wyzwolëcë" (Żydowscy wyzwoliciele)

„Żëdowë wyzwolëcë" (Żydowscy wyzwoliciele)

1948
Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków (obecnie Związek Polskich Artystów Plastyków)

Uczestnik Ogólnopolskiej Wystawy Rzeźby w Sopocie

Uczestnik Ogólnopolskiej Wystawy Rzeźby w Sopocie (obecnie Sopot)

1949
Pierwszy pobyt w Kłos Górnym

Pierwszy pobyt w Kłos Górnym (obecnie Górny Kłos)

1950
Nominacja na profesora Akademii Sztuk Pięknych

Nominacja na profesora Akademii Sztuk Pięknych

Nominacja na profesora Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku

Nominacja na profesora Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku (obecnie Gdańsk)

1951
Nominacja na prorektora Akademii Sztuk Pięknych

Nominacja na prorektora Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku

Nominacja na prorektora Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku (obecnie Gdańsk)

1952
Uczestnik Ogólnopolskiej Wystawy Rzeźby Współczesnej w Warszawie

Uczestnik Ogólnopolskiej Wystawy Rzeźby Współczesnej w Warszawie (obecnie Warszawa)

1953
Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa)

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa)

Uczestnik Ogólnopolskiej Wystawy Rzeźby w Warszawie

Uczestnik Ogólnopolskiej Wystawy Rzeźby w Warszawie (obecnie Warszawa)

1956
Tytuł profesora zwyczajnego

Tytuł profesora zwyczajnego

1957
Uczestnik Międzynarodowej Wystawy Rzeźby w Międzynarodowym Centrum Rzeźby w Antibes (Francja)

Uczestnik Międzynarodowej Wystawy Rzeźby w Międzynarodowym Centrum Rzeźby w Antibes (obecnie Antibes) (Francja)

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa)

Wystawa w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich

Wystawa w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa)

„Kaszëbë" – Kaszëbskie Jesënë" (Jesień Kaszubska)

„Kaszëbë" – Kaszëbskie Jesënë" (Jesień Kaszubska) (obecnie Kaszuby)

1958
Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków (obecnie Związek Polskich Artystów Plastyków)

Uczestnictwo w konferencji naukowej „Gdańsk i Gdańszczëna" (Gdańsk i Kaszuby)

Uczestnictwo w konferencji naukowej „Gdańsk i Gdańszczëna" (Gdańsk i Kaszuby) (obecnie Gdańsk i Kaszuby)

„Zëbrë z dzëjnë Pomorza" (Zebrane z dziejów Pomorza)

„Zëbrë z dzëjnë Pomorza" (Zebrane z dziejów Pomorza) (obecnie Pomorze)

Wystawa „Kaszëbskie Jesënë" do 1960

Wystawa „Kaszëbskie Jesënë" (Jesień Kaszubska) do 1960

1959
Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków do 1960

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków (obecnie Związek Polskich Artystów Plastyków) do 1960

1960
„Kaszëbë" w Lëtënie do 1961

„Kaszëbë" w Lëtënie (Kaszubi w locie) do 1961

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa)

1961
Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków w Gdańsku (Oddziałowa Komisja Kwalifikacyjna)

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków w Gdańsku (obecnie Gdańsk) (Oddziałowa Komisja Kwalifikacyjna)

1962
Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa)

Wystawa Grupowa Rzeźby Polskiej do 1964

Wystawa Grupowa Rzeźby Polskiej (obecnie Warszawa) do 1964

1964
Wystawa Pracy Artystycznej Rzeźby

Wystawa Pracy Artystycznej Rzeźby

1969
Uczestnik Grupowej Wystawy Współczesnej Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich do 1986

Uczestnik Grupowej Wystawy Współczesnej Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa) do 1986

„Kaszëbë" Kaszëbë, 2017

„Kaszëbë" Kaszëbë, 2017 (obecnie Kaszuby)

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich do 1986

Uczestnik Grupowej Wystawy Rzeźby w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa) do 1986

1970
Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków (obecnie Związek Polskich Artystów Plastyków)

„Kaszëbë w Lëtënie" (Kaszubi w locie) w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich

„Kaszëbë w Lëtënie" (Kaszubi w locie) w Galerii Sztuki Współczesnej w Pałacu w Łazienkach Królewskich (obecnie Warszawa)

1972
Uczestnik Międzynarodowej Wystawy Rzeźby w Kościele Mariackim w Gdańsku do 1976

Uczestnik Międzynarodowej Wystawy Rzeźby w Kościele Mariackim w Gdańsku (obecnie Gdańsk) do 1976

1976
Nominacja Wojciecha Wejbrzyńskiego

Nominacja Wojciecha Wejbrzyńskiego

1978
Pierwszy Wernisaż Wojciecha Wejbrzyńskiego

Pierwszy Wernisaż Wojciecha Wejbrzyńskiego

Ciekawe Kaszëbë (Ciekawi Kaszubi)

Ciekawe Kaszëbë (Ciekawi Kaszubi) (obecnie Kaszuby)

1980
„Żëcëë Wojciecha Wejbrzyńskiego"

„Żëcëë Wojciecha Wejbrzyńskiego" (obecnie Kaszuby) do 1982

1981
Nominacja Wojciecha Wejbrzyńskiego na Członka Honorowego Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku

Nominacja Wojciecha Wejbrzyńskiego na Członka Honorowego Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku (obecnie Gdańsk)

„Żëcëë Wojciecha Wejbrzyńskiego" (Życie Wojciecha Wejbrzyńskiego)

„Żëcëë Wojciecha Wejbrzyńskiego" (Życie Wojciecha Wejbrzyńskiego) (obecnie Kaszuby) do 1982

1983
Wstąpienie Wojciecha Wejbrzyńskiego do Związku Polskich Artystów Plastyków

Wstąpienie Wojciecha Wejbrzyńskiego do Związku Polskich Artystów Plastyków (obecnie Związek Polskich Artystów Plastyków)

1984
Wystąpienie Wojciecha Wejbrzyńskiego

Wystąpienie Wojciecha Wejbrzyńskiego (obecnie Wojciech Wejbrzyńskiego) do 1986

1985
Wernisaż Wojciecha Wejbrzyńskiego

Wernisaż Wojciecha Wejbrzyńskiego (obecnie Wojciech Wejbrzyńskiego)

1986
Wernisaż Wojciecha Wejbrzyńskiego

Wernisaż Wojciecha Wejbrzyńskiego (obecnie Wojciech Wejbrzyńskiego) do 1986

Przedstawienie scenotekstu

Przedstawienie scenotekstu

„Żëcëë Gerata Labùdy" (Życie Gerata Labùdy)

„Żëcëë Gerata Labùdy" (Życie Gerata Labùdy) (obecnie Kaszuby)

Ciekawe Kaszëbë (Ciekawi Kaszubi)

Ciekawe Kaszëbë (Ciekawi Kaszubi) (obecnie Kaszuby)

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków (obecnie Związek Polskich Artystów Plastyków)

1989
Wystąpienie Gerata Labùdy do Związku Polskich Artystów Plastyków

Wystąpienie Gerata Labùdy do Związku Polskich Artystów Plastyków (obecnie Związek Polskich Artystów Plastyków)

1991
Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków w Kościerzynie

Wstąpienie do Związku Polskich Artystów Plastyków w Kościerzynie (obecnie Kościerzyna)

1992
„Wësënë w Lëtënie" (1992–2018) (Kaszubi w locie) (obecnie Kaszuby)

„Wësënë w Lëtënie" (1992–2018) (Kaszubi w locie) (obecnie Kaszuby)

Jô béł przemikłi miłotą do zbiéraniô ksążków òd nômłodszich lat

Zaczekawienié historią Pòmòrzégò miało ù Gerata Labùdë pòczątk w szkòłowëch czasach. Wnenczas, mającë leno 12 lat, zaczął òn twòrzëc swòjã bibliotekã. Ju w gimnazjowëch czasach ùdało mù sã ùdostac wnet 600 ksążków. Wiele z nich nabéł w 1934 rokù, dzãka wëprzedajowi w wëdôwiznie Gebethner i Wolff, czedë mógł jednã ksążkã kùpic za złotégò.

Byłem ogarnięty pasją zbierania książek od najmłodszych lat

Zainteresowanie historią Pomorza sięgało u Gerarda Labudy czasów szkolnych. Wówczas, mając zaledwie 12 lat, zaczął on gromadzić swój księgozbiór. Już w czasach gimnazjalnych udało mu się pozyskać blisko 600 książek. Wiele z nich nabył w 1934 roku, dzięki wyprzedaży w wydawnictwie Gebethner i Wolff, kiedy mógł jedną książkę kupić za złotówkę.

1. Piãczłotowô mònéta ze zbiéru Gerata Labùdë, 1933 / MKPPiM we Wejrowie
2. Ksążczi Gerata Labùdë z gimnazjowëch czasów, 1875–1907 / MKPPiM we Wejrowie
3. Szkòłowé swiadectwò Gimnazjum m. Jana III Sobiesczégò we Wejrowie, 1930 (reprodukcjô) / MKPPiM we Wejrowie

1. Moneta pięciozłotowa z kolekcji Gerarda Labudy, 1933 / MPiMKP w Wejherowie
2. Książki Gerarda Labudy z czasów gimnazjalnych, 1875–1907 / MPiMKP w Wejherowie
3. Świadectwo szkolne Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego w Wejherowie, 1930 (reprodukcja) / MPiMKP w Wejherowie

Mòji profesorowie z gimnazjum scwierdzëlë, że mùsz je mie dac na sztudia

Czej Gerat Labùda béł sztudérą historie na Ùniwersytece w Pòznaniu, pòprosëlë gò, żebë dôł nôùkòwé doradë redaktorowi Józefòwi Kiselewsczémù, chtëren pisôł repòrtôż namieniony kawlóm Zôpadnëch Słowianów midzë Hambùrgã a Gduńskã. Za wespółrobòtã kòl ti pùblikacje béł òn wpisóny na lëstã szukónëch przez krëjamną niemiecką pòlicjã (Gestapo). Pòmëszlenié wedle Labùdë bëło skùtkã ùdokazniwaniô i rozkòscérzaniô deji historicznégò słëchaniô Pòmòrzô do Pòlsczi, ò czim stojało w książce Kiselewsczégò.

Moi profesorowie z gimnazjum stwierdzili, że trzeba mnie posłać na studia

Będąc studentem historii na Uniwersytecie w Poznaniu, Gerard Labuda został poproszony o udzielenie konsultacji naukowych redaktorowi Józefowi Kisielewskiemu piszącemu reportaż poświęcony losom Słowian Zachodnich między Hamburgiem a Gdańskiem. Ceną za współpracę przyszłego historyka przy tej publikacji było wpisanie na listę ściganych przez tajną policję niemiecką (Gestapo). Powodem podejrzeń wobec Labudy było uzasadnienie i popularyzacja idei historycznej przynależności Pomorza do Polski sygnalizowanej w książce Kisielewskiego.

***Ziemia gromadzi prochy* Józefa Kiselewsczégò, wëdónô w Pòznanim w 1939 rokù / MKPPiM we Wejrowie**

Ziemia gromadzi prochy Józefa Kisielewskiego, wydana w Poznaniu w 1939 roku / MPiMKP w Wejherowie

Ùcékającë przed pòjmanim

Wëbùchniãcé drëdżi swiatowi wòjnë zaczãło ùstëgòwania wedle pòlsczich òbëwatelów, chtërny włączi-welë sã w spòlëznowé i nôùkòwé żëcé. Labùda – młodi kaszëbsczi sztudéra, jaczémù grozëła smierc, wëjachôł do Chrobrza pòd Kelcama, gdze w majątkù znónym mù z rëchlészich archiwalnëch prôc robił za ksãgòwégò. Retëjącë żëcé, próbòwôł ùchronic téż swòje książczi, i zakòpôł je w zemi we wsë Wiôldżi Las kòle Wejrowa. Równak nié wszëtczé przedërchałë wòjnã w dobrim stanie. Niejedne z nich pò wëkòpanim mùszôł zlëmic i zeszëc, żebë dali mógł z nich kòrzëstac w nôùkòwi robòce.

Uciekając przed aresztowaniem

Wybuch drugiej wojny światowej zapoczątkował represje wobec obywateli polskich angażujących się w życie społeczne i naukowe. Labuda – młody kaszubski student – w obliczu zagrożenia życia wyjechał do Chrobrza pod Kielcami, gdzie w znanym z wcześniejszych prac archiwalnych majątku pracował jako księgowy. Ratując życie, próbował ocalić i swój księgozbiór, zakopując go w ziemi we wsi Wielki Las koło Wejherowa. Niestety nie wszystkie książki przetrwały wojnę w dobrym stanie. Niektóre z nich po wykopaniu musiał posklejać i zszyć, aby nadal mu służyły w pracy naukowej.

***Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu,* zakòpóné òbczas wòjnë przez Gerata Labùdã we Wiôldżim Lasu, 1907–1936 / MKPPiM we Wejrowie**

Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, zakopane w czasie wojny przez Gerarda Labudę w Wielkim Lesie, 1907–1936 / MPiMKP w Wejherowie

Nié bez cëskù aùtocenzurë w kaszëbsczich sprawach

W 1953 rokù kòl Institutu Historie Pòlsczi Akademie Nôùk òstôł ùsadzony Ùstôw Historie Pòmòrzégò, jaczégò czerownikã do emeriturë, to je 1986 rokù, bezùstôwno béł Gerat Labùda. Przédnym célã Ùstawù bëło przëszëkòwanié cziletomòwi *Historii Pomorza*. Pùblikòwóné òd 1969 rokù tomë rëchtowało wicy jak 30 aùtorów. Kaszëbsczé témë pòjôwiałë sã w nich równak mało czedë, co bëło skùtkã ògrańczonégò stanu badérowaniów, jak i zespòleniowi pòliticzi państwa, jakô tikała sã òsoblëwie nordowëch i zôpadnëch zemiów.

Nie bez nacisku autocenzury w sprawach kaszubskich

W 1953 roku przy Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk utworzono Zakład Historii Pomorza, którego kierownikiem do emerytury, czyli 1986 roku, niezmiennie pozostawał Gerard Labuda. Głównym celem Zakładu było opracowanie kilkutomowej *Historii Pomorza*. W przygotowaniu publikowanych od 1969 roku tomów uczestniczyło ponad 30 autorów. Tematyka kaszubska pojawiała się w nich jednak rzadko, co wynikało zarówno z ograniczonego stanu badań, jak i z integracyjnej polityki państwa, dotyczącej szczególnie obszarów północnych i zachodnich.

Wszëtczé wëdóné donëchczôs tomë *Historii Pomorza* / MKPPiM we Wejrowie

Wszystkie wydane dotychczas tomy *Historii Pomorza* / MPiMKP w Wejherowie

Historiã Kaszëbów móm w głowie

W 1992 rokù òbczas II Kaszëbszczégò Kòngresu Gerat Labùda miôł rzekłé, że napisanié historie Kaszëbów je jedną z nôpierszich nôùkòwëch pòdjimiznów, jaką mùsz je zrobic. Brëkòwało to równak czasu. W 2002 rokù zaczął systematné òbrôbianié dzejów Kaszëbów. Kùńc kùńców, czej miôł 90 lat, dôł radã òpùblikòwac pierszi, namieniony strzédnym stolatóm, dzél *Historii Kaszubów w dziejach Pomorza*, i zdôł równoczasno dokùńczenié swòjégò dokazu pòsobnym ùczałim.

Historię Kaszubów mam w głowie

W 1992 roku podczas II Kongresu Kaszubskiego Gerard Labuda stwierdził, że napisanie historii Kaszubów należy do najpilniejszych przedsięwzięć naukowych. Projekt ten wymagał jednak czasu. W 2002 roku rozpoczął systematyczne opracowywanie dziejów Kaszubów. W końcu, w wieku lat 90, zdołał opublikować pierwszą, poświęconą średniowieczu, część *Historii Kaszubów w dziejach Pomorza*, przekazując zarazem dokończenie swego dzieła kolejnym uczonym.

***Historia Kaszubów w dziejach Pomorza* – slédnô książka wëdónô przez Gerata Labùdã przed smiercą, 2006 / MKPPiM we Wejrowie**

Historia Kaszubów w dziejach Pomorza – ostatnia książka wydana przez Gerarda Labudę przed śmiercią, 2006 / MPiMKP w Wejherowie

Pòczątczi

Colemało za pierszé zdanié zapisóné pò pòlskù mają: *Day ut ia pobrusa, a ti poziwai (Dôj, niech jô zmielã, a të òdpòczëwôj)* z Henrikòwsczi Knédżi cystersów, jakô pòwstała pò 1262 rokù. Labùda widzy to równak jinaczi. Ùdokaznił òn, że w relacje z kroniczi Jana Długòsza, co òpisywô słowama Henrika Pòbòżnégò bitwã pòd Legnicą z Tatarama w 1241 rokù, je cytata z zadżiniony kroniczi z czasów tatarsczégò najachùnkù. Wedle ni ksążëc rzekł taczé słowa: *Gorze szą nam stalo! (Pòtkało naju wiôldżé nieszczescé).* Taczim prawie zdanim wedle Labùdë pòlsczi jãzëk miôł swòjã pierszëznã na starnach historie.

Plakat, rôczba na kònferencjã z leżnoscë 725. roczëznë bitwë pòd Legnicą, 1966 / MKPPiM we Wejrowie

Początki

Najczęściej za pierwsze zdanie zapisane po polsku uchodzi: *Day ut ia pobrusa, a ti poziwai (Daj, niech ja pomielę, a ty odpoczywaj)* z Księgi Henrykowskiej cystersów powstałej po 1262 roku. Labuda widział to jednak inaczej. Dowiódł on, że w relacji z kroniki Jana Długosza opisującej słowami Henryka Pobożnego bitwę pod Legnicą z Tatarami w 1241 roku, cytuje się zaginioną kronikę z czasów tatarskiego najazdu. W usta księcia włożono w niej słowa: *Gorze szą nam stalo! (Spotkało nas wielkie nieszczęście).* Takim oto zdaniem według Labudy język polski miał zadebiutować na kartach historii.

Plakat, zaproszenie na konferencję z okazji 725. rocznicy bitwy pod Legnicą, 1966 / MPiMKP w Wejherowie

Piestrzéń

Je 1885 rok. Na pògrańczim Kùjaw i Wiôlgòpòlsczi, we wsë Kòrzecznik, dochòdzy do nadzwëkòwégò òdkrëcô. W zemi òstôł nalazłi piestrzéń, jaczi na spòdlim szlachòwny symbòliczi òstôwô przëpisóny gduńsczémù książëcowi Swiãtopôłkòwi. Nen panownik nié leno stanął w XIII stolatim procëm Krzëżôkóm, ale téż nadôł lubecczé prawò we Gduńskù i zarôcził do miasta dominikanów. Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié na jegò tczã i prawie w sztôłce piestrzenia ùstanowiło nôdgrodã, jaką w 2006 rokù òstôł ùczestniony za wielné zasłëdżi téż Gerat Labùda.

Pòczestnô òdznaka Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, jaką dostôł Gerat Labùda, 2006 / MKPPiM we Wejrowie

Pierścień

Jest rok 1885. Na pograniczu Kujaw i Wielkopolski, we wsi Korzecznik, dokonane zostaje niecodzienne odkrycie. W ziemi znaleziono pierścień, który na podstawie zbieżnej symboliki przypisany zostaje gdańskiemu księciu Świętopełkowi. Władca ten nie tylko stawił w XIII wieku opór Krzyżakom, ale i ustanowił prawo lubeckie w Gdańsku oraz sprowadził do miasta dominikanów. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie na jego cześć i właśnie w formie pierścienia ustanowiło nagrodę, którą w 2006 roku uhonorowano za liczne zasługi także Gerarda Labudę.

Honorowe odznaczenie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przyznane Gerardowi Labudzie, 2006 / MPiMKP w Wejherowie

Quo vadis

Gerat Labùda pòwtôrzôł, że bëlno znaje leno jeden jãzëk – kaszëbsczi. Znajemnota jãzëków je baro wôżnô dlô lëdzy, co zajimają są badérowanim ùszłotë. A Gerat Labùda bez wątpieniô miôł trim do ùczbë cëzëch jãzëków – w czim pewno pòmògła mù znajemnota kaszëbsczégò, pòlsczégò i niemiecczégò, jãzëków pòznónëch doma za dzecnëch lat. Jegò skùtkòwnym spòsobã ùczbë nowégò jãzëka bëło czëtanié w nim tłómaczeniô *Quo vadis* Henrika Senkewicza i przërównëwanié gò do pòlsczi wersje. Pòd kùńc żëcô Labùda przëznôł, że z eùropejsczich jãzëków nie pòznôł leno fińsczégò i madżarsczégò.

***I korsets tecken*, to je szwédzczi wëdôwk *Quo vadis* z 1934 rokù /**
MKPPiM we Wejrowie (darënk Gustava Sjöstranda)

Quo vadis

Gerard Labuda powtarzał, że zna dobrze tylko jeden język – kaszubski. Znajomość języków jest bardzo ważna dla osób zajmujących się badaniem przeszłości. A Gerard Labuda niewątpliwie miał talent do nauki języków obcych – w czym być może pomogła mu znajomość kaszubskiego, polskiego i niemieckiego, języków wyniesionych z rodzinnego domu. Jego skuteczną metodą poznawania nowego języka było czytanie w nim tłumaczenia *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza i porównywanie go z polską wersją. Pod koniec życia Labuda przyznał, że z języków europejskich nie poznał jedynie fińskiego i węgierskiego.

I korsets tecken, czyli szwedzkie wydanie *Quo vadis* z 1934 roku /
MPiMKP w Wejherowie (dar Gustava Sjöstranda)

Szkòda czasu na pòkrok

W dzewiãcdzesątëch latach Gerat Labùda z zaczekawienim przëzérôł sã wszãdny informatizacje. Wiedzôł, że maszinë do pisaniô, z jaczich wiedno kòrzistôł, jidą w zabët. Mëslôł ò zmianie nôrzãdła robòtë. Kùńc kùńców strach przed nowim równak dobéł. Labùda tłómaczył – *na kómpùtrze nie naùcził jem sã pisac: maszinopisë dôwóm do przepisaniô. Jô bë brëkòwôł ze trzë niedzele na ùczbã. Szkòda ju czasu.*

Slédnô maszina do pisaniô ùżiwónô przez Gerata Labùdã, mòdło z przełómaniô 60. i 70. lat XX stolecô / MKPPiM we Wejrowie

Szkoda czasu na postęp

W latach dziewięćdziesiątych Gerard Labuda z zainteresowaniem przyglądał się powszechnej informatyzacji. Wiedział, że maszyny do pisania, z których zawsze korzystał, odchodzą do lamusa. Myślał o zmianie narzędzia pracy. Ostatecznie strach przed nowym jednak zwyciężył. Labuda wyjaśniał – *na komputerze nie nauczyłem się pisać: maszynopisy daję do przepisania. Potrzebowałbym pewnie ze trzy tygodnie na naukę, szkoda już czasu.*

Ostatnia z maszyn do pisania używanych przez Gerarda Labudę, model z przełomu lat 60. i 70. XX wieku / MPiMKP w Wejherowie

Recenzjô

W 1937 rokù Aleksander Majkòwsczi przërëchtowôł do drëkù swòjã *Historię Kaszubów*. 21-latnégò wnenczas Gerata Labùdã pòprosëlë ò òtaksowanié ti prôcë. Béł wedle ni baro kriticzny, ale Majkòwsczi nie czerowôł sã za niżódną pòprôwką młodégò sztudérë historie. Pò wiele latach Labùda zôs òtaksowôł ten dokôz, òdchôdający òd młodzëznowi dërnoscë. Rzekł: *Pierszi rôz chtos tak kònsekwentno i na ôrt, jaczi przemôwiô do wëòbraznie, przedstawił dzeje Pòmòrzanów jakno dzeje Kaszëbów.*

Historia Kaszubów Majkòwsczégò wëdónô w Gdinie w 1938 rokù / MKPPiM we Wejrowie

Recenzja

W 1937 roku Aleksander Majkowski przygotował do druku swoją *Historię Kaszubów*. 21-letniego wówczas Gerarda Labudę poproszono o opinię o tej pracy. Ta była bardzo krytyczna, ale Majkowski zignorował wszystkie uwagi młodego studenta historii. Po wielu latach Labuda ponownie ocenił tę pracę, korygując swą młodzieńczą zapalczywość. Powiedział: *Po raz pierwszy ktoś tak konsekwentnie i w sposób przemawiający do wyobraźni przedstawił dzieje Pomorzan jako dzieje Kaszubów.*

Historia Kaszubów Majkowskiego wydana w Gdyni w 1938 roku / MPiMKP w Wejherowie

Jem we Gduńskù

W pòznańsczim dodomie Gerata Labùdë bëło cziledzesąt tësący książków. Môl kòl szas. Kanclersczi béł tej „mieszkanim w bibliotece”. W tim wszëtczim òstôwôł równak pòrządk. Jak zdradzył sóm profesór: *Tu kòl regału czedës béł nôdpis: Gduńsk. To ùrocznô historiô, bò czej jô mùszôł robic, zbierającë mëslë do czësta na pisónëch książkach, a chtos mie szukôł telefóniczno, naja Stasza* (gòspòdëni) *gôdała, że jem we Gduńskù. To béł naji szifer...*

Gerat Labùda w jizbie „Gduńsk” wespół z białką, 70. lata XX stolata / MKPPiM we Wejrowie

Jestem w Gdańsku

W poznańskim domu Gerarda Labudy znajdowało się kilkadziesiąt tysięcy książek. Lokum przy ulicy Kanclerskiej było więc „mieszkaniem w bibliotece”. W tym wszystkim panował jednak porządek. Jak zdradził sam profesor*: Tu przy regale dawniej był napis: Gdańsk. To urocza historia, bo gdy musiałem pracować, koncentrując się maksymalnie na pisanych książkach, a ktoś mnie szukał telefonicznie, nasza Stasia* (gosposia) *informowała, że jestem w Gdańsku. To był nasz szyfr...*

Gerard Labuda w pokoju „Gdańsk” wraz z małżonką, lata 70. XX wieku / MPiMKP w Wejherowie

Alberta

Gerat Labùda w pòdkelecczim Chrobrzu – majątkù margrafów Wielopòlsczich – krótkò przed wòjną miôł prakticzi jakno archiwista. Tam téż nalôzł schróniã òbczas wòjnë i pòznôł swòjã przińdną białkã – Albertã, córkã margrafa Aleksandra Wielopòlsczégò. Alberta sztudérowała romanistikã, a pózni robiła za profesora na ùniwersytece w Pòznaniu. Bëlë z rozmajitëch swiatów, co równak nie stojało jima na zôwadze w bëcym ze sobą òb całé żëcé. Alberta ùmarła w Pòznanim w 1999 rokù.

Książka Görana Schildta *Gide et l'homme* z priwatny kòlekcje Albertë Wielopòlsczi, 1949 / MKPPiM we Wejrowie

Alberta

Gerard Labuda w podkieleckim Chrobrzu – majątku margrabiów Wielopolskich – tuż przed wojną odbywał praktyki jako archiwista. Tam też znalazł schronienie w czasie wojny i poznał swoją przyszłą żonę – Albertę, córkę margrabiego Aleksandra Wielopolskiego. Alberta studiowała romanistykę, a później pracowała jak i profesor na uniwersytecie w Poznaniu. Pochodzili z różnych światów, co nie przeszkodziło im jednak spędzić z sobą całego życia. Alberta zmarła w Poznaniu w 1999 roku.

Książka Görana Schildta *Gide et l'homme* z prywatnej kolekcji Alberty Wielopolskiej, 1949 / MPiMKP w Wejherowie

Nie gòrzã sã na historiã

Labùda pòdczorchiwôł, że przetrzimôł Lëdową Pòlskã, zajimającë sã robòtą. W 1948 rokù chcelë gò wënëkac z Pòznańszégò Ùniwersytetu leno dlôte, że jegò białka bëła z aristokraticzny familie. Achtniony za nôùkòwą robòtã, dostôł państwòwą nôdgrodã i nie stracył stanowiszcza. W 60. latach jakno dokôz ùczestnieniô òstôł rektorã. Głosył reglã, wedle jaczi *ni mòże sã gòrzëc na historiã.* Pòd kùńc PRL przëjimnął rôczbã Wòjcecha Jaruzelszégò do ùdzélu w Kònsultacjowi Radzëznie kòl Przédnika Radzëznë Państwa. Nimò bëtnoscë lëdzy swiata nôùczi w tim òrganie – rozsądzenié ò wespółrobòce z Wòjcechã Jaruzelsczim bùdzëło wiele spiérków. Labùda bronił sã, tłómaczącë, że zjiscył òbëwatelsczi òbrzészk.

Kòpiô rektorszégò lińcucha Ùniwersytetu Adama Mickewicza w Pòznaniu, 60. lata XX stolecô / MKPPiM we Wejrowie

Lëst z pòdzäkòwanim òd generała Wòjcecha Jaruzelszégò, 28 gòdnika 1986, MKPPiM we Wejrowie

Nie gniewam się na historię

Labuda podkreślał, że przetrwał Polskę Ludową, zajmując się pracą. W 1948 roku chciano go wyrzucić z Uniwersytetu Poznańskiego jedynie za to, że jego żona pochodziła z arystokratycznej rodziny. Doceniony za pracę naukową, otrzymał nagrodę państwową i nie stracił posady. W latach 60. w dowód uznania został rektorem. Wyznawał zasadę, że *nie należy gniewać się na historię*. U schyłku PRL przyjął zaproszenie Wojciecha Jaruzelskiego do udziału w Radzie Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa. Mimo obecności ludzi świata nauki w tym organie – decyzja o współpracy z Wojciechem Jaruzelskim wzbudziła dużo kontrowersji, które Labuda odpierał, tłumacząc, że wywiązywał się z obywatelskiego obowiązku.

Kopia łańcucha rektorskiego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, lata 60. XX wieku / MPiMKP w Wejherowie

List z podziękowaniem od generała Wojciecha Jaruzelskiego, 28 grudnia 1986, MPiMKP w Wejherowie

Czas

Gerat Labùda jakò historik na co dzéń zajimôł sã ùszłotą. Czas miôł równak dlô niegò jesz jiny, nadzwëkòwi znaczënk. Òd dzecnëch lat zbiérôł kalãdôrze. Towarzëłë mù òne òb całé żëcé. Pòd jegò kùńc pòwtôrzôł: *móm ju mało czasu,* a miôł doch jesz wiele planów, chcôł napisac historiã Kaszëbów. Miôł równak swiądã, że pòsobné pòkòlenia mògą ju zdrzec jinaczi na ùszłotã Pòmòrzô i jegò mieszkańców, a co za tim jidze na òstôwiony przez niegò pierszi, zaczinający historiã Kaszëbów tom.

Kalãdôrz na 2010 rok, jaczi wisôł kòl Gerata Labùdë doma. Profesór nie sfórtowôł zerwac kôrtczi z datą 30 séwnika.
Ùmarł pòstãpnégò dnia, MKPPiM we Wejrowie

Czas

Gerard Labuda jako historyk na co dzień zajmował się przeszłością. Czas jednak miał dla niego jeszcze inną, wyjątkową wagę. Od dzieciństwa kolekcjonował kalendarze. Towarzyszyły mu one przez całe życie. U jego schyłku powtarzał: *mam już mało czasu,* a przecież miał jeszcze wiele planów, chciał napisać historię Kaszubów. Miał jednak świadomość, że kolejne pokolenia mogą już patrzeć inaczej na przeszłość Pomorza i jego mieszkańców, a tym samym na pozostawiony przez niego pierwszy, inicjujący historię Kaszubów tom.

Kalendarz na rok 2010 wiszący w domu Gerarda Labudy. Profesor nie zdążył zerwać kartki z datą 30 września.
Zmarł następnego dnia, MPiMKP w Wejherowie

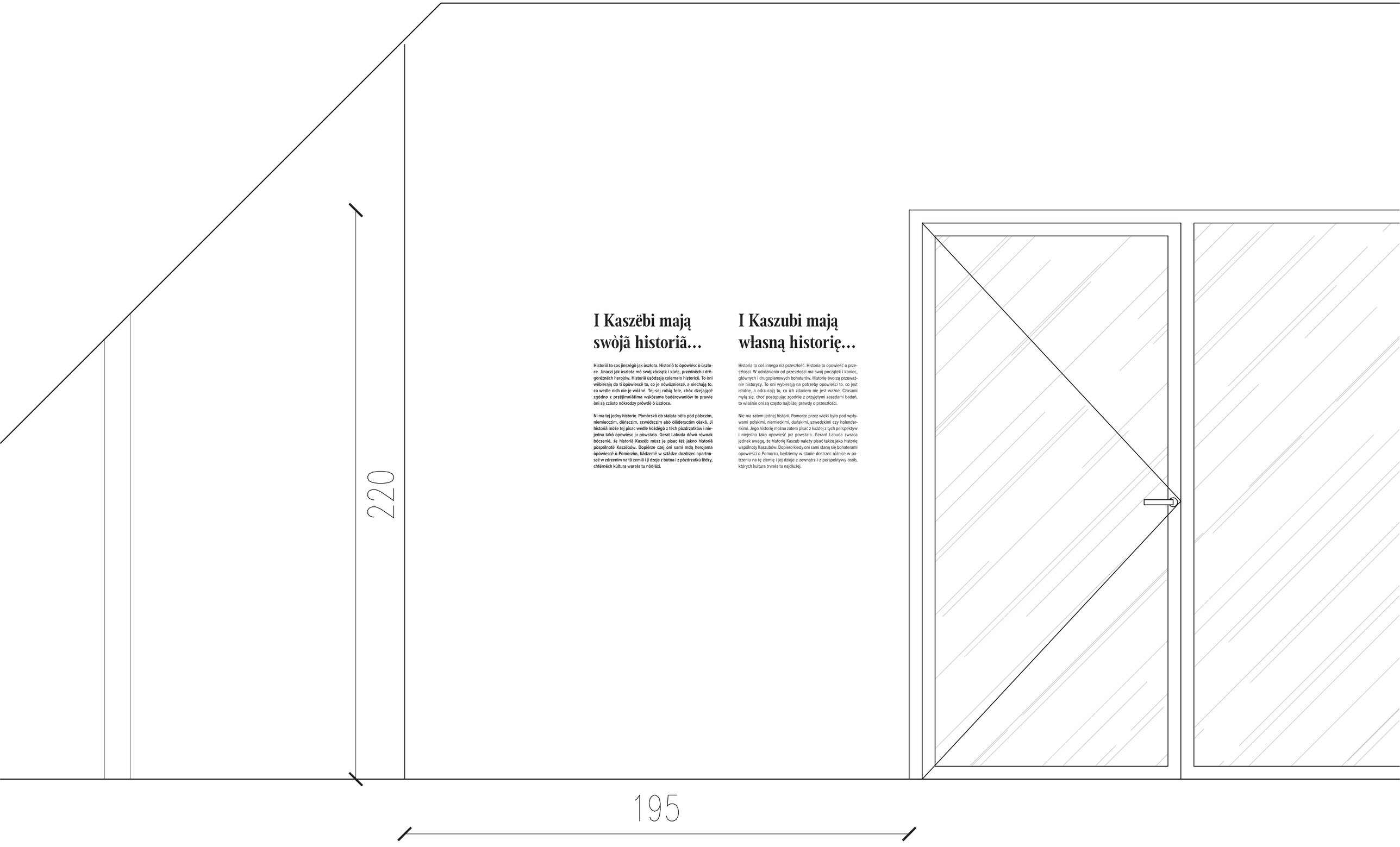

I Kaszëbi mają swòjã historiã...

Historiô to cos jinszégò jak úszlota. Historiô to òpòwiésc ò úszlòce. Jinaczi jak úszłota mô swój zôczątk i kùńc, przédnëch i drégòrézněch herojów. Historiã úsôdzają colemało historicë. To òni wëbiérają do ti òpòwiescë to, co je nówôżniészé, a niechają to, co wedle nich nie je wôżné. Tej-sej robią fele, chòc dzejającë zgódno z przëjimniãtima wskôzama badërowaniów to prawie òni są czásto nókrodzy prówdë ò úszłoce.

Ni ma tej jedny historie. Pòmòrskô ôb stalata bëła pòd pòlsczim, niemiecczim, dënsczim, szwédzczim abò ôlãdersczim céską. Ji historiã może tej pisac wedle kòżdégò z tëch pòzdrzatków i niejedna takô òpòwiésc ju powstała. Gerat Labuda dówô rówmak bôczenié, że historiã Kaszëb músz je pisac téż jakno historiã pòspólnotë Kaszëbów. Dopiérze czej òni sami mdą herojama òpòwiescë ò Pòmòrzim, bãdzemë w sztãdze dozdrzec apartnoscë w zdrzenim na tã zemiã i ji dzeje z bùtna i z pòzdrzatkù lëdzy, chtërnëch kùltura warała tu nódlëżi.

I Kaszubi mają własną historię...

Historia to coś innego niż przeszłość. Historia to opowieść o przeszłości. W odróżnieniu od przeszłości ma swój początek i koniec, głównych i drugoplanowych bohaterów. Historię tworzą przeważnie historycy. To oni wybierają na potrzeby opowieści to, co jest istotne, a odrzucają to, co ich zdaniem nie jest ważne. Czasami mylą się, choć postępując zgodnie z przyjętymi zasadami badań, to właśnie oni są często najbliżej prawdy o przeszłości.

Nie ma zatem jednej historii. Pomorze przez wieki było pod wpływami polskimi, niemieckimi, duńskimi, szwedzkimi czy holenderskimi. Jego historię można zatem pisać z każdej z tych perspektyw i niejedna taka opowieść już powstała. Gerard Labuda zwraca jednak uwagę, że historię Kaszub należy pisać także jako historię wspólnoty Kaszubów. Dopiero kiedy oni sami staną się bohaterami opowieści o Pomorzu, będziemy w stanie dostrzec różnice w patrzeniu na tę ziemię i jej dzieje z zewnątrz i z perspektywy osób, których kultura trwała tu najdłużej.

ŚCIANA POD TEKST – 3.1/T/1 – WYKLEJANE SAME LITERY

I Kaszëbi mają swòjã historiã...

Historiô to cos jinszégò jak ùszłota. Historiô to òpòwiésc ò ùszłoce. Jinaczi jak ùszłota mô swój zôczątk i kùńc, przédnëch i drëgòréżnëch herojów. Historiã ùsôdzają colemało historicë. To òni wëbiérają do ti òpòwiescë to, co je nôwôżniészé, a niechają to, co wedle nich nie je wôżné. Tej-sej robią fele, chòc dzejającë zgódno z przëjimniãtima wskôzama badérowaniów to prawie òni są czãsto nôkrodzy prôwdë ò ùszłoce.

Ni ma tej jedny historie. Pòmòrskô òb stalata bëła pòd pòlsczim, niemiecczim, dëńsczim, szwédzczim abò òlãdersczim cëskã. Ji historiã mòże tej pisac wedle kòżdégò z tëch pòzdrzatków i niejedna takô òpòwiésc ju pòwstała. Gerat Labùda dôwô równak bôczenié, że historiã Kaszëb mùsz je pisac téż jakno historiã pòspólnotë Kaszëbów. Dopiérze czej òni sami mdą herojama òpòwiescë ò Pòmòrzim, bãdzemë w sztãdze dozdrzec apartnoscë w zdrzenim na tã zemiã i ji dzeje z bùtna i z pòzdrzatkù lëdzy, chtërnëch kùltura warała tu nôdłëżi.

I Kaszubi mają własną historię...

Historia to coś innego niż przeszłość. Historia to opowieść o przeszłości. W odróżnieniu od przeszłości ma swój początek i koniec, głównych i drugoplanowych bohaterów. Historię tworzą przeważnie historycy. To oni wybierają na potrzeby opowieści to, co jest istotne, a odrzucają to, co ich zdaniem nie jest ważne. Czasami mylą się, choć postępując zgodnie z przyjętymi zasadami badań, to właśnie oni są często najbliżej prawdy o przeszłości.

Nie ma zatem jednej historii. Pomorze przez wieki było pod wpływami polskimi, niemieckimi, duńskimi, szwedzkimi czy holenderskimi. Jego historię można zatem pisać z każdej z tych perspektyw i niejedna taka opowieść już powstała. Gerard Labuda zwraca jednak uwagę, że historię Kaszub należy pisać także jako historię wspólnoty Kaszubów. Dopiero kiedy oni sami staną się bohaterami opowieści o Pomorzu, będziemy w stanie dostrzec różnice w patrzeniu na tę ziemię i jej dzieje z zewnątrz i z perspektywy osób, których kultura trwała tu najdłużej.